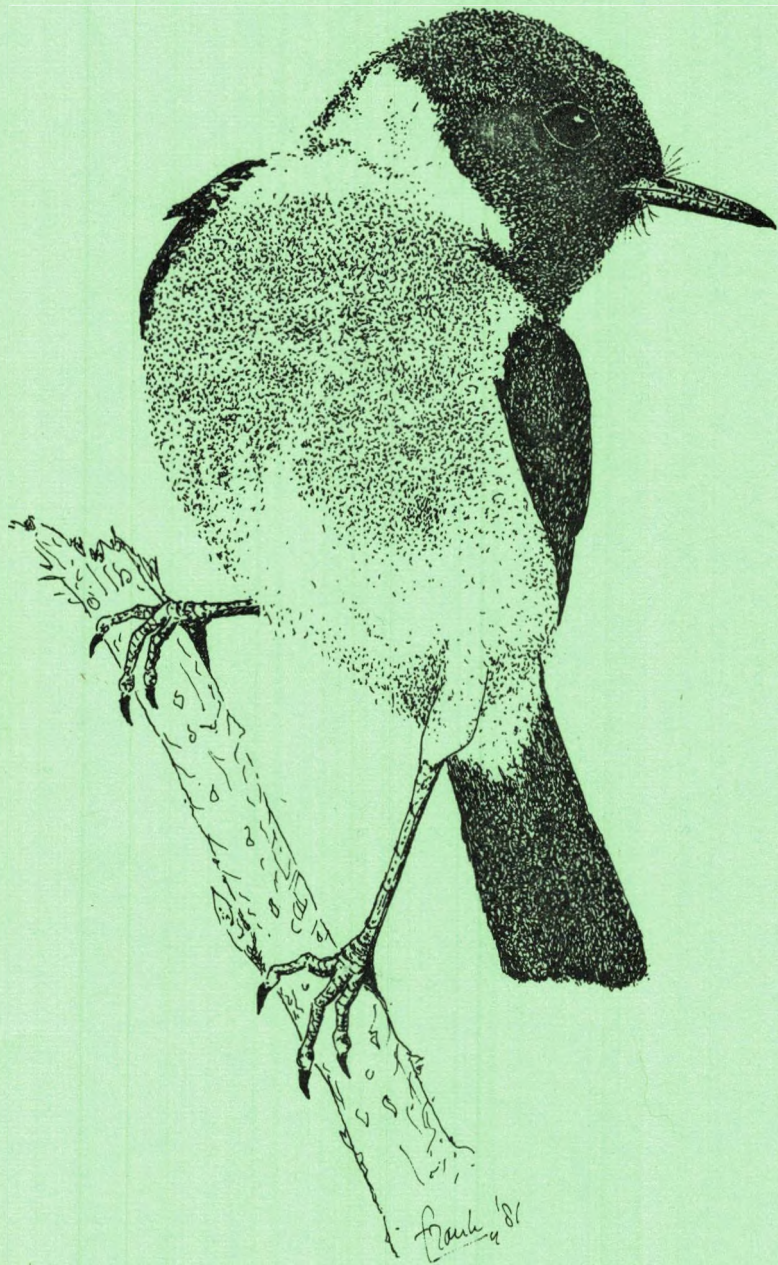

1/2

DE ROODBORSTTAPUIT

PERIODIEK VAN HET SAMENWERKINGSVERBAND VAN OOST-BRABANTSE VOGELWERKGROEPEN

Het Samenwerkingsverband heeft tot doel:

- Het verbeteren van de koördinatie tussen Oostbrabantse Vogelwerkgroepen en individuele, niet aangesloten vogelaars.
- Het opzetten en stimuleren van allerlei activiteiten zoals vogelinventarisaties.
- Het geven van publikatiemogelijkheden d.m.v. het uitgeven van een periodiek.
- Het stimuleren van interesse voor vogels en het plaatsen van vogelonderzoek in een breder kader: de relaties met milieu(-problemen).
- Actie voeren tegen bedreigingen van vogels en hun milieu.
- Het bereiken van andere, gelijkgezinde groeperingen en instanties.

Adressenlijst van aangesloten groepen

- Vogelwacht Uden.
Ad van Dijk, Maatsestraat 33, 5402 VP Uden. 04132-66650.
- Vogel- en Natuurwacht voor 's Hertogenbosch e.o.
Dick Jansen, Jacques Perkstraat 31, 5242 GA Rosmalen. 04192-5304.
- Vogelwerkgroep Deurne.
K.Jansen, Van Gilsstraat 20, 5751 CK Deurne. 04930-3966.
- Vogelwerkgroep IVN Valkenswaard.
Ad van Asten, Waalreseweg 73^a, 5554 HB Valkenswaard. 04902-41271.
- Vogelwerkgroep de Kempen.
Frank Neijts, Van Speijkstraat 16, 5612 GE Eindhoven. 040-432469.
(overdag: 040-535755, tst. 329. Gemeentewerken Veldhoven)
- Vogelwerkgroep Midden-Brabant (Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant). Voorlopig adres:
Loek Hilgers, Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk.
- Vogelwerkgroep de Peel.
P.van Lieshout, Saxofoonstraat 48, 5702 KC Helmond. 04920-37994.
- Koördinatie watervogeltellingen Midden- en Oost-Brabant.
Ad van Poppel, Scarlattistraat 108, 5049 GC Tilburg. 013-553121.
- Koördinatie SOVON-projekt Oost-Brabant.
Tom Heijnen, Jan Sluijtersweg 26, 5645 JD Eindhoven. 040-114873.

VOORWOORD

Redactie

Wat later dan aangekondigd in het eerste nummer is hier dan de tweede "Roodborsttapuit", maar "goei werrek hè tijd noddig" zullen we maar zeggen..... Het is deze maal een aanzienlijk dikkere aflevering geworden dan de eerste en we hopen dat het voor veel (Brabantse) vogelaars een aardige portie leesvoer betekent.

Het voor deze aflevering aangekondigde 2e deel over het "Voorkomen van de Zwartkopmeeuw in Noord-Brabant" kon wegens tijdgebrek helaas niet meer tijdig gereedkomen, maar dat houdt u dan te goed voor het komende nummer. Mogen wij er bij de lezers op aandringen dat kopij voor het derde en volgende nummers bijzonder welkom is? Het hoeven heus niet allemaal van die lange artikelen te zijn, op prijs worden ook gesteld: boekbesprekingen (vooral van regionale verslagen, rapporten e.d.), korte mededelingen, oproepen, interessante waarnemingen (mits goed beschreven) enz. enz.

Hebben we het eerste nummer nog moeten stencillen, deze "Roodborsttapuit" konden we tegen een goedkoop bedrag laten drukken. De prijs is natuurlijk iets hoger geworden, maar daar staat tegenover dat de redactie van een paar vervelende klusjes is bevrijd en dat het uiterlijk van het blad er op vooruit is gegaan.

Voor de leden van de aangesloten groepen blijft het blad gratis. Overige geïnteresseerden kunnen het bij de penningmeester bestellen door overmaking van f 5,- op genoemd gironummer, onder vermelding van: "Roodborsttapuit 2"

Abonnering is mogelijk na het 3e nummer (zomer 1982).

Dan nog wat nieuws over het Samenwerkingsverband:

De VWG de Peel is nu defintief toegetreden tot het SOBVWG, waarmee wij natuurlijk ten zeerste verblijd zijn, zeker omdat dit een grote en actieve VWG is. Namens het SOBVWG: welkom!

De telling van januari 1982 (stootvogels & een aantal andere wintervogels) is een sukses geworden: een zeer groot deel van Midden- en Oost-Brabant is geteld en de aantallen in sommige gebieden onverwacht hoog.

Gezien de resultaten en het enthousiasme van de tellers ligt het in de bedoeling deze telling komende winter te herhalen, mogelijk zelfs méér dan eenmaal per winter. Hierover t.zt. meer.

Laten we hopen dat de komende weidevogel-telling net zo'n sukses wordt...

VOGELWERK GROEPEN AAN HET WOORD: VOGELWERK GROEP IVN VALKENSWAARD

Namens VWG IVN Valkenswaard: Ad van Asten

Achter de naam IVN 'Instituut voor Natuurbeschermingseducatie' gaat een vereniging schuil. Een vereniging van mensen die, veelal uit bezorgdheid, proberen andere mensen ervan te overtuigen dat er meer zorg aan natuur- en milieubeheer besteed moet worden. De nadruk wordt door de vereniging ook gelegd op het woord 'educatie'. 'Natuurbeschermingseducatie' is de opvoeding die betrekking heeft op de natuurbescherming in al zijn facetten. Men gaat er daarbij van uit dat er in de verhouding van de mensen tot de natuur iets mis is. Vanuit het IVN wil men daarom mensen weer met de natuur in aanraking brengen, zodat in een nieuw contact tussen mens en natuur een stukje verwondering zou kunnen ontstaan. Deze verwondering zou tenslotte weer de basis moeten zijn voor een groeiend verlangen van de persoon in kwestie om zelf de natuur te gaan beschermen.

Om lid te kunnen zijn van het IVN hoeft men niet alle in Nederland voorkomende planten en dieren te kennen; wel moet men actief willen zijn en de doelstelling van het IVN, dit is het bevorderen van het milieubesef, onderschrijven. Dit houdt in het duidelijk maken, dat de mens een onderdeel van de natuur is en dat bij het overigens onvermijdelijke ingrijpen in de natuur met de natuurwetten (dat zijn ecologische principes) rekening gehouden moet worden.

Het IVN Valkenswaard heeft diverse activiteiten en heeft daarvoor binnen de vereniging verschillende afdelingen, c.q. werkgroepen. Al deze groepen zijn, al of niet gecombineerd, door één of twee leden vertegenwoordigd in het bestuur. Zo heeft bijvoorbeeld bijna elke groep een eigen budget dat afgestemd is op de werkzaamheden van die groep. Wij hebben bijvoorbeeld binnen het IVN de dia-werkgroep, de afdeling Documentatie, het jeugd-IVN, de Natuurgidsen, de afdeling Propaganda, het Scholenwerk, de werkgroep Kursussen etc. en last but not least de Vogelwerkgroep.

Onze Vogelwerkgroep bestaat uit 6 à 7 vaste, volwassen medewerkers. Dit lijkt niet veel binnen een vereniging van circa 250 leden, maar onze werkgroep krijgt regelmatig 'tijdelijke' aanvulling van belangstellenden van binnen en buiten de vereniging. Ook binnen de werkzaamheden van de Vogelwerkgroep heeft educatie een hoge prioriteit en bijna alle leden van de VWG zijn binnen het IVN danook veelal werkzaam in één of meerdere andere werkgroepen.

Activiteiten Vogelwerkgroep

Er worden wandelingen georganiseerd voor het publiek waarvan er enkele door de Vogelwerkgroep speciaal voor de vogelaars verzorgd worden, maar waarbij ook aandacht wordt besteed aan de rest van de natuur.

Lezingen en dia-avonden over vogels worden gegeven voor de schoolgidsen, als bijscholing of uitbreiding van hun kennis om de natuurprojecten, voornamelijk van het basisonderwijs, in de praktijk beter te kunnen begeleiden.

Ook in de jaarlijks georganiseerde 'Groencursus' wordt door leden van de VWG aandacht besteed aan onze vogels, zowel in theorie als in praktijk.

Enkele leden begeleiden een IVN jeugdgroep, waarvan er een bestaat uit 5 à 7 vogelaartjes. Dit groepje o.l.v. Jules Jeurissen controleert nestkasten in het Leenderbos, welke door mensen van het SBB zijn opgehangen om de vogelstand te verhogen als natuurlijke bestrijding van bijvoorbeeld wantsen en andere schadelijke insecten voor de bomen. Tevens wordt in het Leenderbos, al of niet in samenwerking met SBB mensen, door hen geïnventariseerd met de bedoeling om wandelroutes die de vogelstand (bijv. Korhoenders) nadelig beïnvloeden eventueel te verleggen.

De Vogelwerkgroep bezoekt in principe elk weekend, voornamelijk op de zondagochtend, een van de omliggende gebieden, meestal binnen de grenzen van de gemeenten Valkenswaard, Leende en Westerhoven en al of niet met gasten binnen of buiten de vereniging. De inventarisatiegegevens die tijdens deze wandelingen worden verkregen, worden (onregelmatig) doorgestuurd naar o.a. SOVON, SBB en enkele bevriende Belgische vogelwerkgroepen waarmee inventarisatiegegevens worden uitgewisseld.

Ook worden de door ons zelf vervaardigde en geplaatste nestkasten gecontroleerd en schoongemaakt. Experimenten met mezenkasten waarbij het invlieg gat verkleind werd tot 27 millimeter gaf een duidelijke verhoging te zien van het gebruik door de Pimpelmees ten koste van de Ringmus.

Indien nodig wordt er meegewerkt aan de wintervoeding van onze wintergasten en standvogels.

Op ons wensenlijstje staan nog vlotjes op het Groot Malpieven ten behoeve van de Zwarte Stern.

Verder zijn wij bezig met het aanleggen van een beperkte collectie geprepareerde vogels, die gebruikt worden ter ondersteuning van het cursus- en scholenwerk. Hulp van andere vogelaars, in de vorm van dode vogels die gevonden worden of niet gebruikte preparaten, wordt zeer op prijs gesteld. Onze hoofdgedachten gaan uit naar vogels om het huis en van onze zand- en heidegebieden.

Zo u ziet zullen onze werkzaamheden toch wel enigszins verschillen met die van de meeste andere vogelwerkgroepen.

Hopelijk kunnen wij binnen het Samenwerkingsverband tot een betere coördinatie en eventueel uitbreiding van onze activiteiten komen.

Adres: p/a Waalreseweg 73^a, 5554 HB Valkenswaard.

RESULTATEN VAN DE 'PLASSENTELLINGEN' IN HET SEIZOEN VAN 1980-1981

Ad van Poppel

Inleiding

Vanaf 1977 worden er tijdens het winterhalfjaar (september t/m maart) maandelijks tellingen gehouden van watervogels in Midden- en Zuidoost-Brabant, waarbij alle wateren van enige omvang zoveel als mogelijk simultaan worden geteld.

Alle tellingen werden tot nu toe in principe gehouden op de zaterdag die het dichtst rond de achtste van iedere maand ligt, waarbij opgemerkt dient te worden dat er regelmatig één of enkele trajecten zijn die iets eerder of iets later werden geteld. Het niet tellen van trajecten komt daarentegen gelukkig nauwelijks of niet (meer) voor.

Dit initiatief, destijds genomen door H. Moller Pillot, F. Neijts en A. van Poppel, wordt momenteel nog steeds voortgezet. Midden- en Zuidoost-Brabant werd opgesplitst in 17 telgebieden, elk telgebied bestaande uit één of meer vennen, zandafgravingen, vloeivelden, riviertjes, plassen en dergelijke.

Vanwege het gebrek aan mankracht zijn tellingen van vochtige cultuurgebieden, waar vaak ook nog tientallen tot enkele honderden "watervogels" (reigers, ganzen, eenden, steltlopers, meeuwen e.d.) zijn aan te treffen, nog niet mogelijk gebleken. Belangrijker is echter, dat het met behulp van een 20-30-tal vogelaars mogelijk blijkt te zijn om in een vrij groot gebied als Midden- en Zuidoost-Brabant dit soort gegevens te verzamelen. Bovendien is onder andere door deze tellingen de samenwerking tussen diverse vogelwerkgroepen aanzienlijk verbeterd, hetgeen een positief effect heeft op ander ornithologisch onderzoek.

Hoewel er van alle tellingen een maandelijks verslag is verschenen, leek het me aardig om de gegevens van één telseizoen eens op een rijtje te zetten. Bekeken zal worden of zo'n verslag ook van voorgaande jaren gemaakt kan worden; tijdgebrek noopt echter tot de beperking om op dit moment alleen het seizoen 1980-81 samen te vatten.

Medewerkers

Aangezien deze tellingen alleen mogelijk zijn door de vrijwillige medewerking van een groot aantal waarnemers tijdens niet altijd even plezierige weersomstandigheden, is een woord van dank hier zeker op zijn plaats en verdienen deze waarnemers hieronder een extra vermelding.

R. Aarts	M. van Deursen	R. Manders
F. van Avendonk	F. van Erve	T. Melters
M. Bakermans	V. Fennis	G. Morel
M. van Beijsterveldt	T. Heijnen	F. Neijts
F. v.d. Bosch	H. Hendriks	L. Peeters
M. v.d. Bosch	L. Hilgers	A. Renders
R. Bouwman	N. Hilgers	V. Retel Helmrich
W. van Buul	D. Jansen	G. Sluyter
H. Cornelissen	J. van Kessel	H. Sierdsema
M. Cornelissen	H. v.d. Linden	H. Smulders

S. Staps
N. Venema
R. Vereijken

P. Voorn
W. v.d. Voort
M. van Vroenhoven

J. v.d. Winden
P. Wouters
J. Zweegers

Telgebieden

De hieronder genoemde plassen, vennen, afgravingen e.d. werden maandelijks geteld.

Loon op Zand: Plakkeven, Leikeven, afgraving.

Den Bosch e.o.: IJzeren Vrouw, IJzeren Man, Oosterplas, Zuiderplas, Dommel.

Udenhout: Leemputten.

Oisterwijk e.o.: Oisterwijkse Vennen, Kampina.

Tilburg e.o.: Galgeven, Lange Jan, Bunderplas, V.d. Mortelplas.

Hilvarenbeek: Beekse Bergen.

Hoge en Lage Mierde: Goorven en Flaesven.

Middelbeers: Keijenhurk (Landschotse Heide).

Vessem: Groot en Klein Meer.

Eindhoven e.o.: Landsard, Ekkersweijer, Acht, Karpendonkse Plas, Eenode, Hanevoet, Philips Visvijvers, afgraving Waalre.

Son e.o.: Oud Meer, Moerkuilten, Hazeputtan, Destructor.

Valkenswaard e.o.: Visvijvers, Malpie, Pastoorsweijer, Visvijvers Bergeijk, Eurostrand.

Someren: Beuven (Strabrechtse Heide).

Eersel e.o.: Pannegoor (Cartierheide), Ter Spegelt, De Hees, Visvijver Bladel.

Reusel: Reuselse Moeren.

Budel-Dorplein: De Hoort, Ringselven, Loozerheide.

Maarheeze: afgraving 't Tipke.

Nederweert e.o.: Grootte Peel.

Helmond: De Warande.

Weersomstandigheden

Zoals bekend wordt het resultaat van vogeltellingen zeer sterk bepaald door het weer, zowel op het tijdstip van de telling zelf als de daaraan voorafgaande periode. Het duidelijkst is dit te zien bij het aantalsverloop van wintergevoelige soorten zoals bijvoorbeeld het Waterhoen; na één strenge winter neemt hun aantal sterk af om in de daarop volgende jaren weer geleidelijk toe te nemen.

Ook zien we dat bij een plotseling invallende vorstperiode vele watervogels van de kleine wateren naar de grotere wateren of zelfs naar beken uitwijken, omdat deze minder snel dichtvriezen.

Lang aanhoudende koude heeft tenslotte tot gevolg dat de meeste watervogels ons gebied geheel verlaten om deze perioden op de grote rivieren, het IJsselmeer, de Zeeuwse Delta of in België of Noord-Frankrijk te overbruggen.

Een andere factor die de tellingen ongunstig kan beïnvloeden blijkt harde wind te zijn, omdat de meeste vogels zich dan in de begroeiing schuil houden en op die manier aan de aandacht van vogeltellers zullen ontsnappen. In het seizoen 1980-81 kwamen echter geen uitzonderlijke weersomstandigheden voor, zodat de tellingen een goed beeld geven van de in Midden- en Zuidoost-Brabant aanwezige watervogels.

Onderstaande weer-gegevens zijn ontleend aan de 'Maandelijks overzichten der weergesteldheid', uitgegeven door het KNMI.

De maand september was vrij zonnig en aan de warme kant met weinig neerslag en temperaturen tot 25°C, terwijl bijna de helft van het aantal septemberdagen maximum temperaturen had van 20°C of meer. De hoeveelheid neerslag bedroeg slechts de helft van normaal.

Oktober was vrij koud en aan de natte kant met op 2-3 oktober de eerste nachtvorst. Naast een aantal vrij koude dagen met overdag temperaturen van rond het vriespunt kende deze maand ook een aantal zonnige en vrij warme dagen.

November kenmerkte zich door de grote temperatuurschommelingen en was een overwegend koude maand. De eerste week was ca 7°C te koud, terwijl de derde week weer ca 6°C te warm was. Zowel de eerste als de laatste week kenden drie dagen met sneeuw, vooral benoorden de grote rivieren. In de eerste week van november kon er op enkele plaatsen zelfs al geschaatst worden.

De winterse periode van eind november zette zich ook in de eerste week van december voort met veel winterse buien zodat op 7 december het grootste deel van Nederland door een dikke laag sneeuw werd bedekt. De temperatuur kon hierbij dalen tot -10°C. Verder was de maand december te nat, iets te warm en te zonnig.

De maand januari was veel te nat met ca 50% meer neerslag dan normaal; in de eerste helft van de maand bestond deze neerslag regelmatig uit sneeuw. De gemiddelde temperatuur was normaal te noemen met zelfs 15 vorstvrije dagen (en nachten).

Februari begon met zacht weer en veel neerslag die voor een deel bestond uit lichte sneeuw. Rond de helft van de maand werd er lichte tot matige nachtvorst gemeten, evenals de laatste week van deze maand. Overdag kwam de temperatuur vrijwel steeds boven het vriespunt uit. Verder was februari vrij zonnig en droog.

De maand maart tenslotte was extreem nat, zacht en somber met veel wind. De maximum hoeveelheid neerslag (195 mm) werd gemeten te Boxtel. In het recordjaar 1914 bedroeg de gemiddelde hoeveelheid neerslag in maart 120 mm (1981: 130 mm). Er werden deze maand nog enkele verspreide nachten met vorst geregistreerd en in de eerste week nog enkele dagen met lichte sneeuwval. In de eerste twee decades hadden we bovendien nog enkele dagen dat de temperatuur overdag maar net boven het vriespunt kwam.

Samenvattend kunnen we zeggen, dat de winter 1980-81 een vrij natte en overwegend zachte winter is geweest met vrij veel kortstondige vorstperioden met in geheel Nederland ca 45 sneeuwdagen.

Resultaten

Hoewel het accent van de tellingen ligt op het verzamelen van gegevens van algemenere soorten, valt er niet aan te ontkomen dat er tijdens de tellingen ook wel eens zeldzame soorten worden waargenomen. Gelukkig echter zorgen deze waarnemingen zo nu en dan voor een welkome verrassing tijdens het tellen van algemeen voorkomende vogels.

Ook worden de meeste vogelaars extra gestimuleerd wanneer ze zo nu en dan ook nog eens leuke (of zeldzame) soorten in de kijker krijgen. De meest opvallende soorten van het telseizoen 1980-81 waren:

Zwarte Ooievaar: 5 september 1 ex Flaes (De Utrecht),
Roodhalsfuut: 10 september 1 ex Oosterplas (Den Bosch),
Grauwe Franjepoot: 5 september 3 ex Goorven (De Utrecht),
Casarca: 11 oktober 1 ex Visvijvers Valkenswaard,

Wilde Zwaan: 9 november 1 ex De Hoort (Budel-Dorplein),
Kleine Zwaan: 9 november 4 ex Goorven (De Utrecht),
Zwarte Zeeëend: 8 november 1 wijfje Landsard (Veldhoven),
Toppereend: 6 december 1 wijfje Wilhelminakanaal Beekse Bergen,
Eidereend: 6 december 34 ex overvliegend Budel-Dorplein,
Rosse Stekelstaarteend: 10 januari 1 ex omgeving Eindhoven,
Nijlgans: 7 februari en 7 maart 2 ex Leemkuilen Udenhout.

Hierbij moeten we aannemen dat voor zover het Casarca, Rosse Stekelstaarteend en Nijlgans betreft het om ontsnapte en verwilderde vogels gaat en voor onze tellingen dus weinig waarde hebben. Minder zeldzame, maar voor ons telgebied toch niet alledaagse soorten zijn bijvoorbeeld: Aalscholver, Kleine Rietgans, Bergeend, Middelse Zaagbek, Kraanvogel en Goudplevier, terwijl soorten als Geoorde Fuut, Roerdomp, Smient, Pijlstaart, Visarend, Bonte Strandloper, Nonnetje, Grote Zaagbek, IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart ieder jaar wel in klein aantal worden waargenomen.

Spectaculair was verder de bijzonder sterke ganzentrek op 6 december, die het gevolg was van plotseling invallende kou, gevolgd door sneeuwval. In zijn totaliteit werden er ca 8.000 ganzen geteld, waarvan de meesten helaas niet konden worden gedetermineerd op soort (grote afstand, hoog overvliegend, slechte belichting e.d.). Wel gedetermineerd werden toen 421 Kolganzen en 1.158 Rietganzen.

Naast al deze min of meer bijzondere soorten werd er gelukkig ook nog naar de gewone soorten gekeken. Verderop in dit verslag is een overzicht (tabel 1) verwerkt, waarin de aantallen van de meest voorkomende soorten op een rijtje zijn gezet. Van een aantal soorten zijn de maandelijkse aantallen ook nog in grafiekjes uitgezet. Zoals hieruit valt af te leiden zijn er soorten met zeer wisselende aantallen, waaruit op het eerste gezicht geen conclusies getrokken kunnen worden. Anderzijds zijn er echter ook enkele soorten waar wel een bepaalde lijn in de aantallen zit. We moeten echter goed bedenken dat in dit overzicht de resultaten van slechts één seizoen zijn verwerkt en dat deze aantalsverlopen dus voor een deel op toevalstreffers kunnen berusten.

Aangezien we nu echter over de gegevens van vier telseizoenen beschikken, moet het mogelijk zijn om bij een betere bestudering van al deze gegevens conclusies te kunnen trekken over voorkomen en aantalsverloop gedurende het winterhalfjaar.

In de grafiekjes zien we, dat de tijdstippen waarop de seizoensmaxima en -minima vallen per soort sterk verschillen. Bij de ene soort wordt dit pas in de winter bereikt (Wilde Eend, Waterhoen, Stormmeeuw), terwijl dit bij andere soorten juist in het voor- of najaar plaats vindt (Fuut, Dodaars, Wintertaling, Brilduiker).

Ook zien we bij bijvoorbeeld de Graspieper twee duidelijke pieken optreden (oktober en februari), die waarschijnlijk veroorzaakt worden door sterke doortrek in die maanden.

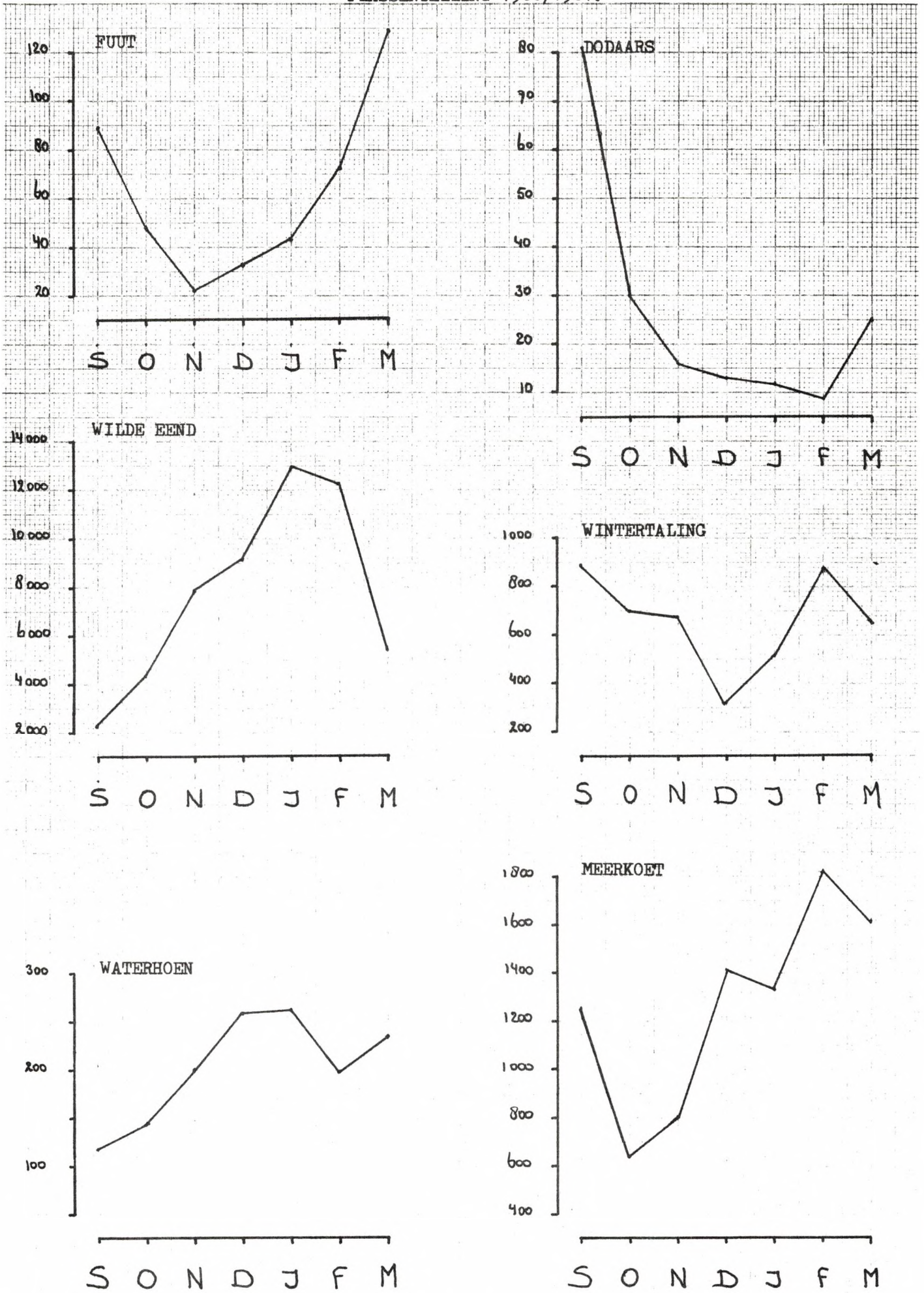
Behalve het tellen van watervogels werden ook de stootvogels voor een belangrijk deel geteld en opgegeven en dus ook in de maandelijkse verslagen opgenomen. Aangezien het echter steeds om relatief kleine aantallen gaat en het waarnemen van stootvogels in nog belangrijkere mate van het weer afhankelijk is, lijken deze gegevens momenteel nog niet belangwekkend te zijn. Wel bestaat de indruk dat het aantal stootvogels per jaar een geleidelijke toename vertoont, iets wat overeenkomt met een geleidelijke toename van het aantal bij ons broedende stootvogels.

Adres: Scarlattistraat 108, 5049 GC Tilburg.

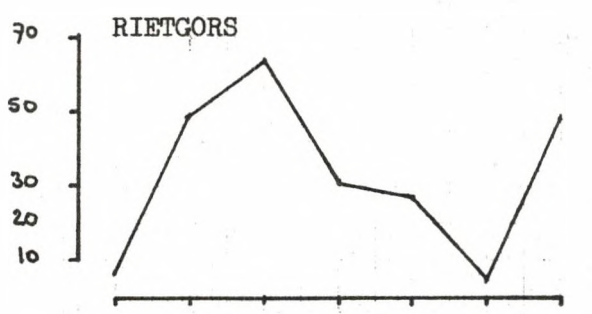
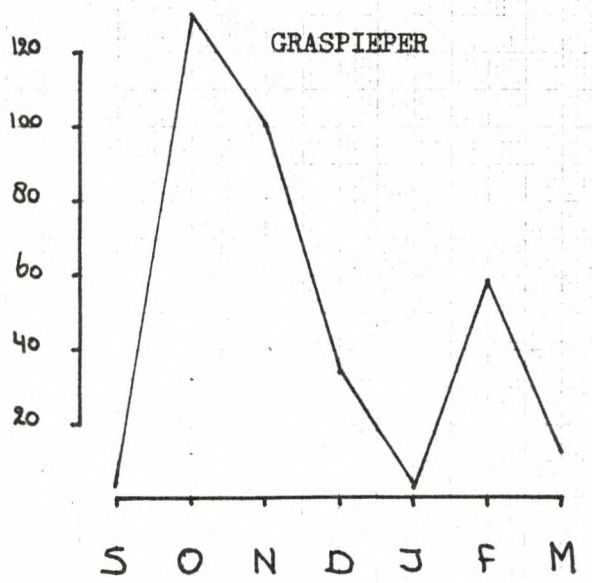
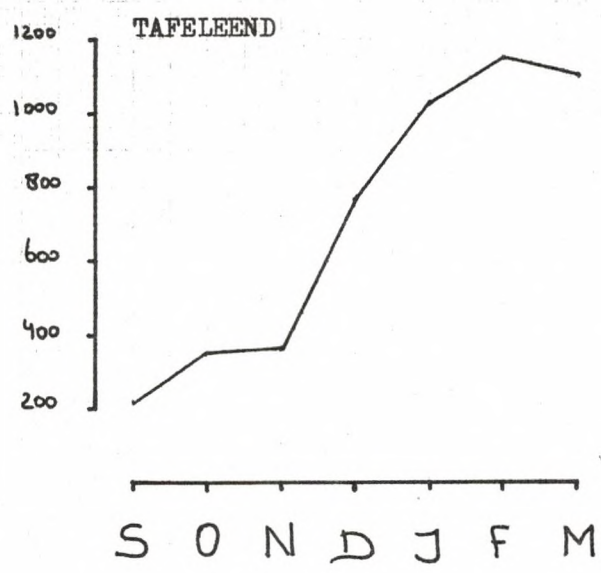
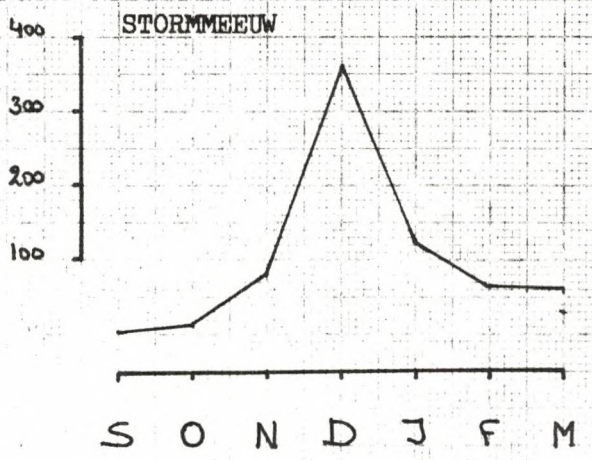
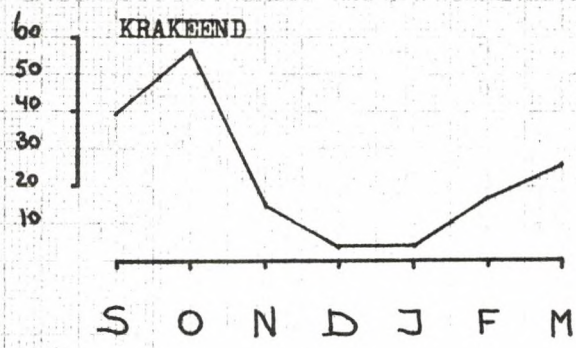
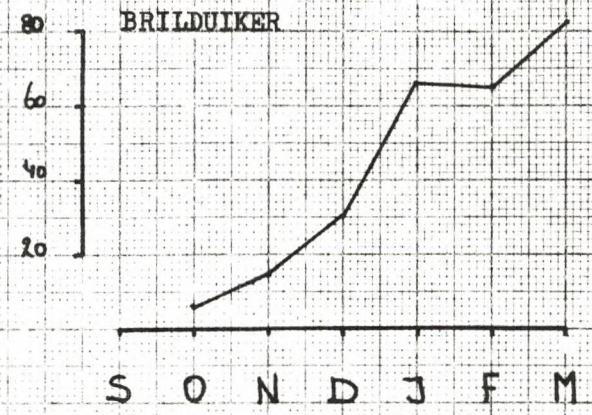
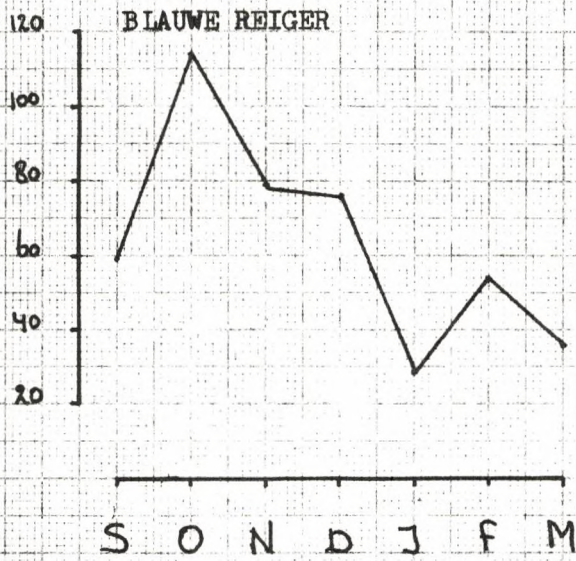
Tabel 1. Overzicht van de resultaten van de plassentellingen in het seizoen 1980-1981.

Soort	06-09-80	11-10-80	08-11-80	06-12-80	10-01-81	07-02-81	07-03-81	
Fuut	89	48	22	32	43	72	129	Fu
Dodaars	81	30	16	13	12	9	25	Do
Blauwe Reiger	59	114	79	76	29	54	36	Bl
Wilde Eend	2.263	4.333	7.882	9.155	12.987	12.275	5.432	Wi
Wintertaling	889	703	676	320	517	881	656	Wi
Krakeend	39	56	15	4	4	17	26	Kr
Slobeend	323	122	19	32	13	7	35	Sl
Kuifeend	126	191	183	524	548	407	432	Ku
Tafeleend	217	351	363	766	1.033	1.148	1.106	Ta
Brilduiker	0	6	15	30	66	65	82	Br
Grauwe Gans	0	2	14	37	29	12	7	Gr
Kolgans	0	0	1	421	24	102	0	Ko
Rietgans	0	0	135	1.158	1.362	1.743	0	Ri
Waterhoen	118	144	201	258	262	198	235	Wa
Meerkoet	1.251	642	805	1.418	1.341	1.826	1.615	Me
Kievit	2.597	555	92	900	112	221	480	Ki
Stormmeeuw	4	12	81	360	125	64	63	St
Kokmeeuw	869	731	2.825	8.998	6.930	1.218	11.179	Ko
Graspieper	4	125	101	34	3	59	13	Gr
Rietgors	7	49	64	31	27	5	49	Ri
Bonte Kraai	0	0	65	74	47	105	84	Bo
Buizerd	46	11	19	22	23	15	23	Bu
Sperwer	4	1	8	4	6	6	10	Sp
Blauwe Kiekendief	0	1	9	1	3	6	5	Bl
Torenvalk	14	3	8	8	8	4	1	To

PLASSENTELLING 1980/1981.

PLASSENTELLING 1980/1981.

DE BLAUWBORST ALS BROEDVOGEL IN MIDDEN- EN OOST-BRABANT

Tom Heijnen

Inleiding

De Blauwborst komt in Europa tamelijk verspreid voor, noordelijk tot in Siberië, zuidelijk tot aan het Middellandse Zeegebied. Voor zover bekend ontbreekt de soort in Ierland, Groot Brittannië (alleen in 1968 1 onsuccesvol broedgeval), Italië, Griekenland en verder naar het zuiden, en is tamelijk lokaal in Frankrijk, Spanje, Zwitserland en Oostenrijk.

Er zijn twee ondersoorten, de nominaatvorm *Cyanosylvia svecica svecica* (Roodgesterde Blauwborst) en *C. s. cyanecula* (Witgesterde Blauwborst). De nominaatvorm broedt in Scandinavië en grote delen van Rusland en wordt bij ons op de trek slechts incidenteel waargenomen, voornamelijk in mei.

Bij ons broedt 'cyanecula'. Het Nederlandse broedbestand werd voor de jaren 1973-1977 geschat op 900-1200 paren (Teixeira 1979).

In veel gebieden wordt een, veelal sterke, achteruitgang van onze ondersoort gemeld.

In dit artikel ga ik in op de verspreiding, aantallen, achteruitgang en, in mindere mate, de biotoopkeus van 'onze' Blauwborst in Midden- en Oost-Brabant.

Methode

De broedgebieden van de Blauwborst in Midden- en Oost-Brabant zijn momenteel vrij nauwkeurig bekend. Het overzicht van de gebieden zal daarom min of meer volledig zijn. Minder is bekend over het precieze aantal broedparen (of beter: territoria), omdat lang niet alle gebieden goed zijn geteld. Wel blijkt uit de beschikbare gegevens dat de meeste belangrijke gebieden wel één keer in de periode 1973-1981 precies op zangposten zijn geïnventariseerd.

De gegevens van vóór 1953 zijn afkomstig uit Langenhoff (1953). Hij verzamelde alle losse gegevens uit Noord-Brabant, zonder dat er gerichte tellingen waren gehouden. Het ligt derhalve voor de hand dat zijn informatie - zowel wat aantallen als gebied betreft - zeer onvolledig is.

Ten behoeve van de Avifauna van Noord-Brabant (Van Erve et al. 1967) werden alle getelde Blauwborst-zangposten uit de jaren 1962-1965 op kaart gezet. Het is niet meer goed te traceren hoe nauwkeurig hun gegevens zijn, maar afgaande op het feit dat bijvoorbeeld de aantallen van de Malpie onder Valkenswaard gebaseerd zijn op één excursie op 4 april (1965) moeten we geen al te nauwkeurige gegevens verwachten.

Gegevens van de jaren na 1966 (voornamelijk 1973-1981) zijn afkomstig van inventarisatierapporten, dagboekgegevens en enkele archieven (Vogel- en Natuurwacht 's-Hertogenbosch, Vogelwerkgroep De Kempen, Vogelwerkgroep De Peel en Rijksinstituut voor Natuurbeheer te Leersum).

Dankwoord

Zeer veel dank ben ik verschuldigd aan de volgende personen die welwillend hun gegevens beschikbaar stelden: Marco Bakermans, M.H. van Deursen, Dick Jansen, Hans v.d. Laarschot, Paul Opdam, Ad van Poppel en Wim v.d. Voort.

Resultaten

Geografische verspreiding, vroeger en nu

Het ligt volkomen in de lijn van de verwachting om te veronderstellen, dat het aantal gebieden waar Blauwborsten broeden de laatste decennia drastisch is afgenomen. Immers, de hoeveelheid beekdalmoerassen, hoogvenen e.d. waar de soort goede leefomstandigheden vindt, is door de op grote schaal doorgevoerde kanalisaties, ontginningen en sterke ontwatering momenteel slechts een schijntje vergeleken met toen.

Het is echter vaak moeilijk om dergelijke verwachtingen met gegevens te staven, vooral door het ontbreken van goede tellingen (of tellingen überhaupt) in vroegere jaren. In het geval van de Blauwborst is dat echter - spijtig genoeg - geenszins moeilijk.

Een vergelijking tussen de verspreidingskaarten van de Blauwborst in 1949-1952 (figuur 1; waarschijnlijk zéér onvolledig), in 1962-1965 (figuur 2; tenminste in een deel van het gebied waarschijnlijk vrij totzeer onvolledig) en in 1973-1981 (figuur 3; min of meer volledig) zegt genoeg!

De verwachting is gestaafd: de Blauwborst is in Midden- en Oost-Brabant in de periode 1950 - 1980 sterk in geografische verspreiding afgenomen, overigens vermoedelijk nog veel sterker dan uit de gegevens blijkt (voor interpretatie van de aantallen zie verderop). Wat bij vergelijking van 1949-1952 met 1973-1981 vooral opvalt is, dat de soort met name in beekdalen is verdwenen; wie een aantal oude topografische kaarten pakt zal dat geenszins verbazen.

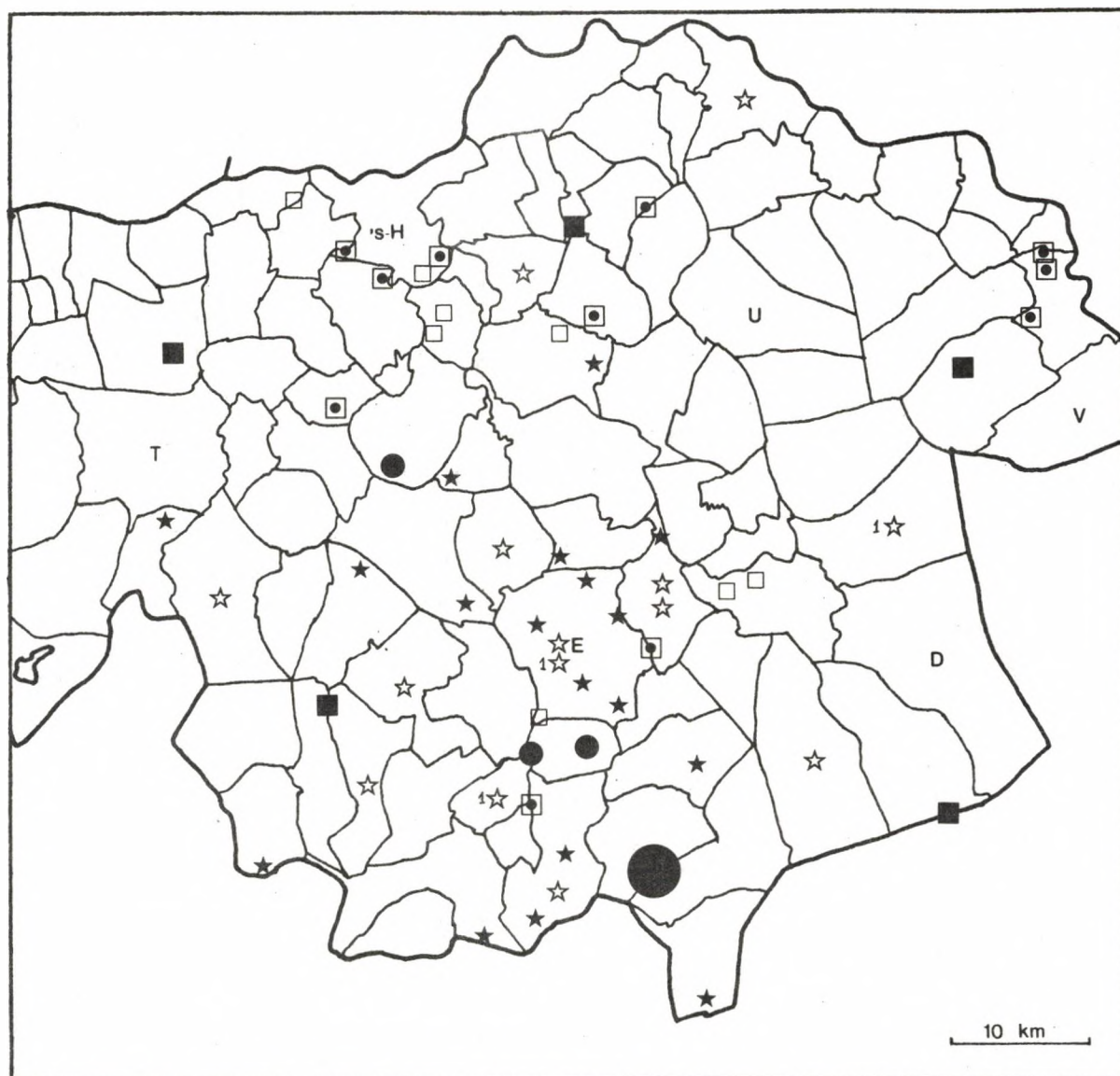
In hoeveel gebieden de soort verdwenen is, is niet goed aan te geven vanwege de onvolledigheid van de gegevens van vroeger. Bij vergelijking van de huidige gegevens met die van Knippenberg uit 1949-1952 komen we al aan bijna 50 gebieden! Er zijn ook (enkele) gebieden waar de soort nu voorkomt en dat vroeger niet bekend was; in veel gevallen zal dit geen reële ontwikkeling zijn.

Aantalswijzigingen: verdwijnen

Boven werd al opgemerkt, dat de Blauwborst in tenminste 50 gebieden in de periode 1949-1981 is verdwenen. Minder is bekend om welke aantallen het gaat vanwege de onvolledigheid van tellingen vroeger. In enkele gebieden zijn wel aantalsopgaven uit de jaren vijftig en zestig bekend; enkele hiervan zijn hieronder als illustratie weergegeven.

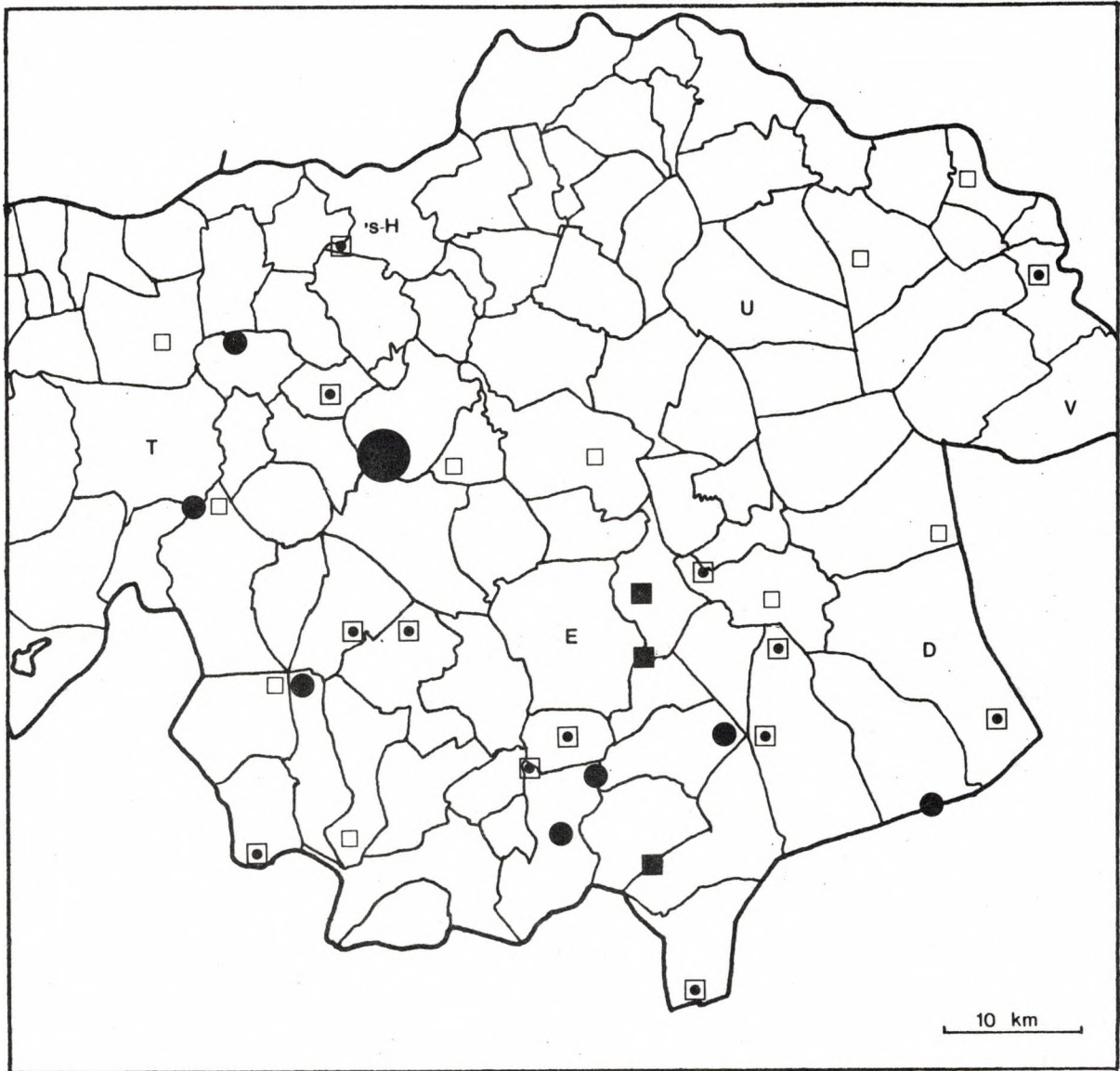
Leijmoerassen bij Goirle, Tilburg en Enschoot: in 1963 19 zangposten, nu verdwenen door stadsuitbreiding en wegeaanleg.

Beerze Broek e.o. bij Bladel en Netersel: in 1962, 1963 werden hier resp. 15 en 9 zangposten geteld. Nu verdwenen door o.a. dichtgroeien en sterke ontwatering.

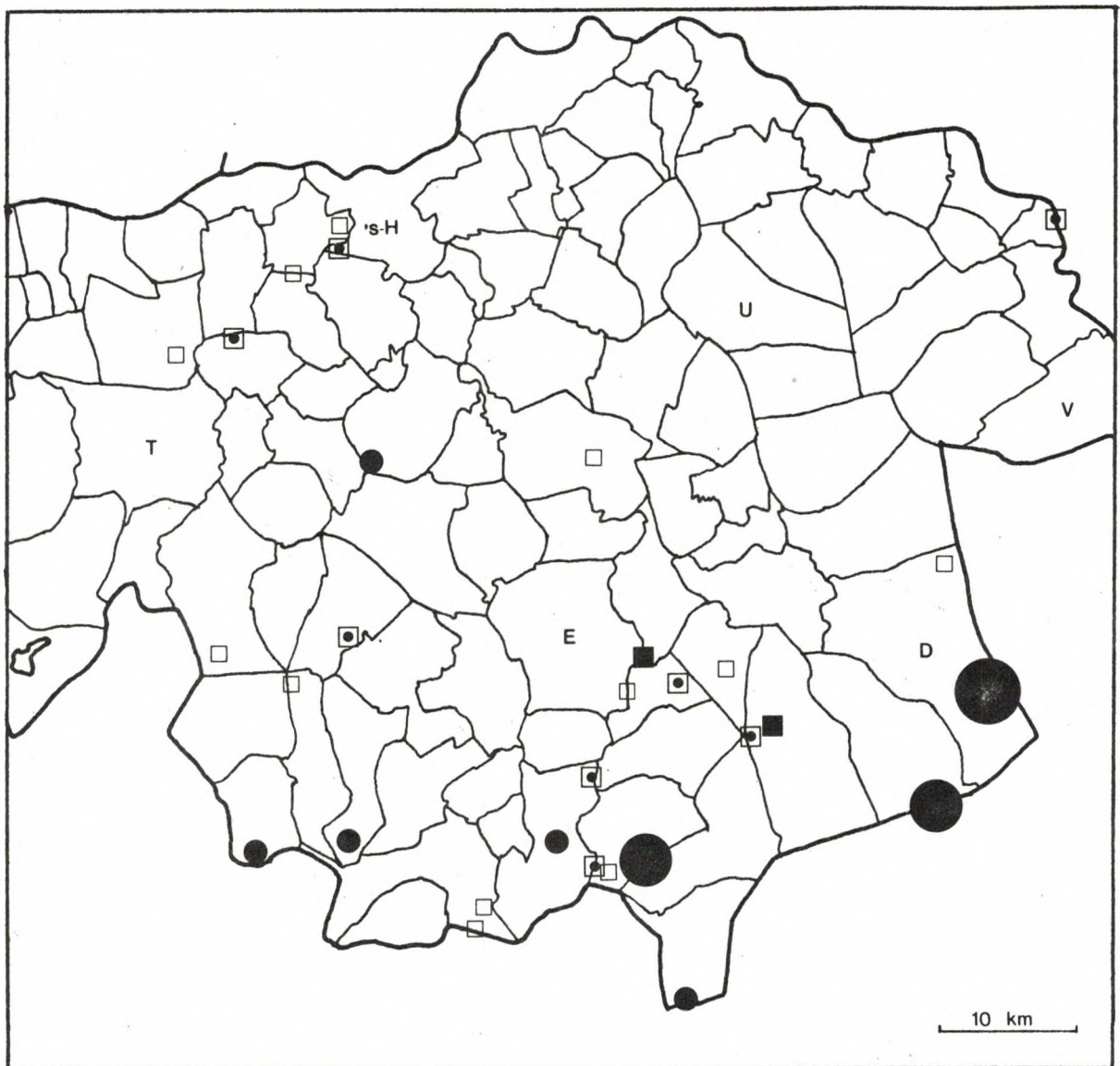

Figuur 1. Verspreiding van de Blauwborst in 1949-1952. Naar gegevens van Langenhoff (1953).

- 1 zangpost
- ◻ 2-5 zangposten
- 6-10 zangposten
- 11-20 zangposten
- 21-50 zangposten
- meer dan 50 zangposten
- ★ aantal onbekend, plaats wel bekend
- ☆ aantal onbekend (tenzij vermeld) en plaats onbekend (alleen gemeente)

Figuur 2. Verspreiding van de Blauwborst in 1962-1965. Naar Van Erve et al. (1967) en details in archief RIN Leersum. Aantalsklassen als in figuur 1.

Figuur 3. Verspreiding van de Blauwborst in 1973-1981. Aantalsklassen als in figuur 1.

Mispeleindsche en Neterselsche Heide: in 1964 7 zangposten, nu verdwenen, oorzaak niet bekend.

Keersop bij Dommelen: in 1952 5 zangposten, nu verdwenen door mogelijk ontginning en ontwatering.

Dommel bij Waalre: in 1952 ca 12 zangposten, nu verdwenen.

Tongelreep bij Aalst: in 1951 naar schatting tenminste 15 zangposten, nu verdwenen.

Omgeving Helmond: ten opzichte van het begin van de zestiger jaren verdwenen in Goorkens, Hoatse Dijk, Beemd Mierlo-Hout en Leemkuilen Stiphout.

Zoals blijkt gaat het veelal om aanzienlijke aantallen. Voeg daarbij de gebieden waar de aantallen wat kleiner waren en die, waarvan niets bekend is, dan wordt duidelijk dat het in Midden- en Oost-Brabant om vele, vele tientallen paren gaat.

Er zijn enkele gebieden waar vrij recent (jaren zeventig) de soort als broedvogel is verdwenen: waarschijnlijk in de Loonse Plakken bij Tilburg en Het Hulsterbroek en Het Goor, beide te Geldrop. Bovendien vermoedelijk ook in Het Sang te Mierlo.

Aantalswijzigingen: achteruitgang

Voorts zijn er gebieden waar een, al of niet sterke, achteruitgang heeft plaats gevonden. Van de volgende zijn wat getalsmatige gegevens bekend:

De Brand bij Udenhout: van 12 zangposten in 1963 naar 0 in 1975-77 en 0-2 in 1978-80. Zie figuur 4c.

De Kampina: van 32 zangposten in 1962 naar 18 in 1974 en circa 10 in de laatste jaren.

Moerputten bij Den Bosch: van 8 zangposten in 1960 naar 4 in 1966 en waarschijnlijk 3 à 5 in de laatste jaren.

Reuselse Moeren: mogelijk is er sprake van een recente trend van (een geringe) achteruitgang. Zie figuur 4a.

Tongelreepdal en Visvijvers Valkenswaard: in 1963 16 zangposten en 1964, alleen op de visvijvers, 8 zangposten. Momenteel hooguit enkele en mogelijk zelfs verdwenen.

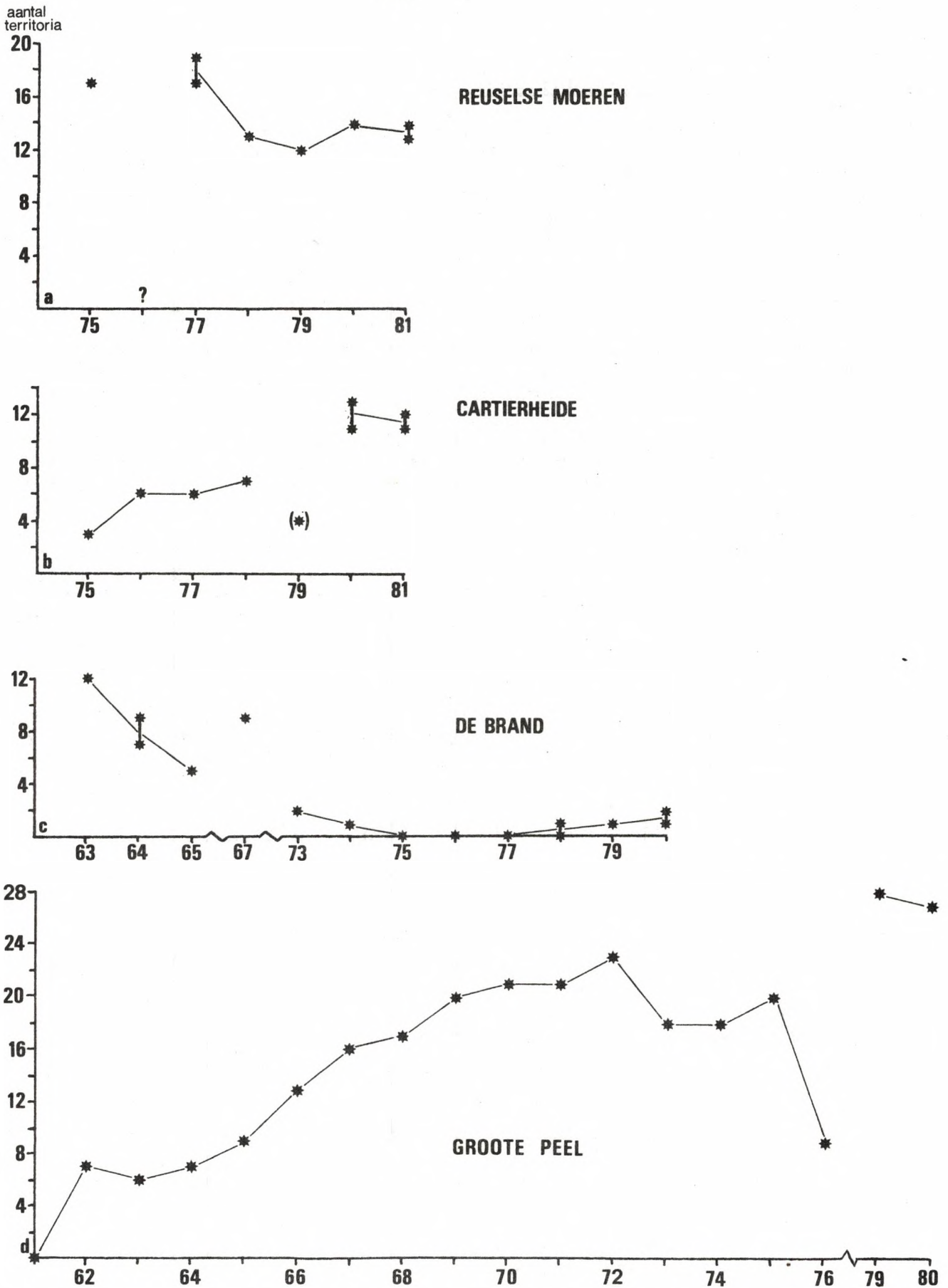
Soerendonks Goor en Strijperheg bij Soerendonk: in 1952 nog tenminste 50 zangposten, in 1974 bij vrij intensieve tellingen ca 20, maar in 1981 bij zeer intensief onderzoek weer 42. Toch vermoedelijk een trend van afname.

Collse Zegge te Geldrop: in 1963 8 zangposten, de laatste jaren variërend van 2 tot 5.

Toch dienen we voorzichtig te zijn met vergelijkingen van slechts twee of drie jaren. Aantallen kunnen bijvoorbeeld immers jaarlijks vrij sterk wisselen terwijl er geen trend van toe- of afname hoeft te zijn.

Toch is in enkele gebieden het verschil dermate groot, dat we kunnen aannemen dat er inderdaad sprake is van een trend van, in bovenstaande gevallen, afname.

Overigens valt op, dat ook in natuurreservaten de aantallen zijn afgenomen. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de Strabrechtse Heide, waar in 1967-1969 nog 24 zangposten werden geteld en de laatste jaren slechts 7-9.

Figuur 4. Aantalsverloop van de Blauwborst in enkele terreinen. (a) Reuselse Moeren (naar geg. W. v.d. Voort), (b) Cartierheide (naar geg. M. Bakermans), (c) De Brand (naar geg. A. van Poppel) en (d) Groote Peel (naar geg. M.H. van Deursen).

Aantalswijzigingen: geen

Er zijn geen gebieden bekend, waar het aantal Blauwborsten over een lange periode min of meer constant gebleven is. Alleen over een korte periode blijft het aantal soms vrij stabiel:
Groot Malpieven en Vaarvennen: 1974-75 tenminste 4, 1976 en 1978 4, 1979 7, 1980 5, 1981 6 zangposten.
Strijperheg: 1974 9, 1975 6 en 1981 8 zangposten.

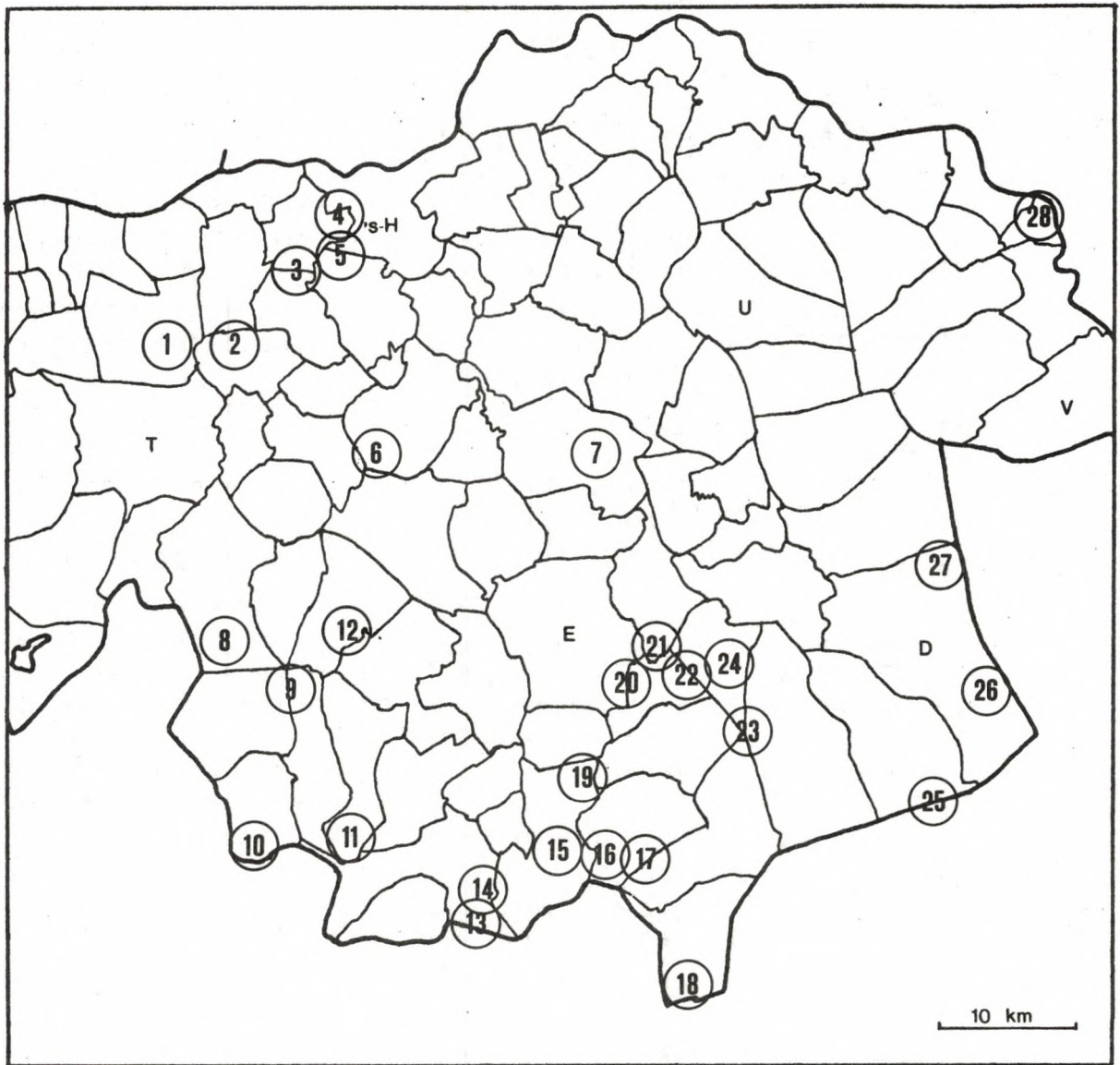
Aantalswijzigingen: vooruitgang

Slechts van twee gebieden is een trend van toename bekend:
Cartierheide: zie figuur 4b. Hoewel de tellingen in de jaren 1975-1979 mogelijk niet geheel volledig zijn, lijkt er een trend van toename te bestaan, hoewel inventarisaties in komende jaren zullen moeten uitwijzen of het aantal zich op het niveau van 1980-81 handhaaft of dat het om een tijdelijke vooruitgang gaat. De toename kan veroorzaakt zijn door een hogere vochtigheidsgraad in de laatste jaren en een toename van de begroeiing (med. M. Bakermans).
Groote Peel: figuur 4d laat een sterke toename zien, die geleidelijk verliep. Bossenbroek en Van Deursen (1981) schrijven hierover: 'Opvallend is de toename in de zestiger jaren, de stabilisering in de jaren zeventig en de wederom opvallende toename eind jaren zeventig. Zeer waarschijnlijk is de toename van de oppervlakte van struwelen en bosjes van wilg, berk en ratelpopulier en de verbeterde waterhuishouding hier de oorzaak van'.
Overigens laat het aantalsverloop van de Groote Peel goed zien, dat aantalswijzigingen van de Blauwborst pas bij inventarisaties die een lange reeks van jaren beslaan goed aangetoond kunnen worden.

Overzicht van broedgebieden in de periode 1973 - 1981

Alle bekende gegevens worden in dit overzicht kort weergegeven. De nummering van de gebieden komt overeen met die in figuur 5.

1. Loonse Plakken. 1972 1 paar Plakkeven, 1973 30 april t/m 16 mei 1 zangpost, broedgeval twijfelachtig, 1980 21 april 1 zangpost, echter doortrekker.
2. De Brand. 1973 2, 1974 1, 1975-77 0, 1978 0-1, 1979 1 en 1980 1-2 zangposten. Zie figuur 4c.
3. Afwateringskanaal Den Bosch-Drongelen. 1974 24 april 1 zangpost, mogelijk doortrekker.
4. Meertje van Engelen. 1979 4 juli 1 zangpost.
5. Moerputten. 1973 13 april 2 zangposten, 1974 6 en 7 april resp. 4 en 3 zangposten, volgens mededeling 2-3 paren, 1975 16 april verscheidene zangposten, 22 april enkele zangposten, 1976 26 april 3 zangposten, 1977 totaal 3-5 zangposten, 1978 27 maart 1, 1979 12 april 1 en 4 juni 1, 1980 10 april 2 zangposten.
Nader onderzoek is gewenst!

Figuur 5. Overzicht van broedgebieden in de periode 1973 - 1981.
Zie tekst voor naamgeving van de gebieden.

6. Kampina. 1974 18 zangposten, 1975 16-17, 1976 12-14 en 1977-81 circa 10 zangposten.
7. Moerkuilten. 1976 1 zangpost.
8. Broekeling. 1977 14 mei 1 zangpost, mogelijk doortrekker.
9. Neterselsche Heide. 1977 1 zangpost.
10. Reuselse Moeren. 1975 17, 1976 minimaal 6, 1977 17-19, 1978 13, 1979 12, 1980 14 en 1981 13-14 zangposten. Zie figuur 4a.
11. Cartierheide. 1975 3, 1976 6, 1977 6, 1978 7, 1979 minimaal 4, 1980 11-13 en 1981 11-12 zangposten. Zie figuur 4b.
12. Keijenhurk. 1973 25 april en 13 mei 1 zangpost, 1980 april en 7 juli 1 zangpost, 1981 2 zangposten. Vermoedelijk jaarlijks broedvogel, echter weinig onderzocht.
13. Visvijvers Bergeijk. 1976 1, 1977 1, 1978 5 april 1 en 1980 1 zangpost.
14. Pastorsweijer. 1981 14 mei 1 zangpost, hoewel geschikt biotoop aanwezig mogelijk doortrekker.
15. Malpie. 1974-75 13-16, 1977 11 en 1979 16 zangposten.
16. Tongelreepdal t.h.v. Groote Heide. 1975 2 zangposten.
17. Strijperheg en Soerendonks Goor (SH en SG). 1974 9 SH en 12 SG, 1975 6 SH en 10 SG, 1976 12 SG, 1981 8 SH en 33 SG. Vóór 1981 is SG waarschijnlijk onderteld. Voorts 1980 mei 1 zangpost Groot Kraanven en 1981 1 zangpost in moerasje in weiland.
18. Budel-Dorplein. 1973-76 12 Hoort en 7 KZM-fabriek, 1978 naar schatting circa 15, 1979 24 juni 13 zangposten Hoort en 22 mei 5 Ringselven. Goede tellingen ontbreken nog.
19. Visvijvers Valkenswaard. 1975 5, 1976 1-2 en 1977 1 zangpost. Echter tellingen zeer onvolledig. Van laatste jaren geen gegevens en hoewel slecht geteld mogelijk toch verdwenen.
20. Geijzenrooise Zegge. 1981 1 zangpost, maar mogelijk ieder jaar broedvogel.
21. Collse Zegge. 1974-75 circa 5, 1976 5, 1977 5-6, 1979 minimaal 2, 1980 mogelijk 0 en 1981 3-5 zangposten. In aangrenzend gebied Hulsterbroek: 1974 1, 1975 1, 1976 2 en 1977-1981 0 zangposten.
22. Het Goor. 1974 en 1975 2-3, 1976 1 en 1977-1981 0 zangposten.
23. Strabrechtse Heide. 1975 en 1976 circa 6 Beuven, 1977 6 Beuven en mogelijk 1 Grafven, Maasven en Waschven (totaal 6-9), 1978 4 Beuven, 1979 idem, 1981 circa 5 Beuven en 3 Grafven. Goede tellingen ontbreken, zodat mogelijk onderteld.
24. Het Sang. 1973 1 zangpost. Momenteel zeker verdwenen.
25. Groote Peel. 1973 18, 1974 18, 1975 20, 1976 (droogte) 9, 1979 28 en 1980 27 zangposten. Zie figuur 4d.
26. Deurnese Peel. 1976 93 zangposten. In 1981 bij één bezoek 38 zangposten, werkelijk aantal veel hoger. Huidige schattingen bedragen circa 100 zangposten. Nader onderzoek is gewenst.
27. De Bult. 1977 1 zangpost.
28. Oeffelt bij de Maas. 1975 en/of 1976 2 zangposten.

Een totale schatting van het Midden- en Oost-Brabantse bestand van de Blauwborst is moeilijk. Een voorzichtige schatting komt uit op zo'n 240 - 280 zangposten.

Teixeira (1979) noemt een totaal voor heel Nederland van 900-1200 paren, waarvan circa 300 in de Flevopolders en 300-350 in de Biesbosch. De meest recente aantalsopgaven voor andere delen van Nederland zijn o.a. 85-90 in Midden-Nederland (Alleijn et al. 1972), 40-45 in het gebied van de Grote Rivieren (Van den Bergh et al. 1979) en 25-50 in Zeeland (Meininger 1977).

Hiermee is duidelijk, dat Midden- en Oost-Brabant een belangrijk broedgebied voor de soort is en waar 20-30 % van de Nederlandse Blauwborsten is gehuisvest.

Biotoopkeus en dichtheden (in de Kempen)

In Europees verband komt de Blauwborst in de meest uiteenlopende biotopen voor, zoals arctische wilgentoendra's, laaggelegen meerlanden in midden-Europa, aan de kust gelegen zoutmoerassen in Frankrijk en aride struwelen in Spanje (Lack 1971).

In Nederland komt de soort vooral in niet te dichte wilgen- en elzenbroekbosjes, ruige en enigszins verwilderde grienden en in verlangingszônes van vennen, oude rivierlopen, kleiputten en andere wateren voor. Bovendien wordt de vogel ook regelmatig aangetroffen in allerlei typen van moerassige ruigte, moerasbos, bossen van eendekooien, vochtige bermen en langs sloten en ook wel in akkerland, vooral wanneer daarin enigszins verruigde percelen voorkomen. In Noord-Brabant broedde de soort vroeger veelvuldig in hopcultures, die momenteel verdwenen zijn (Teixeira 1979).

Daar ik weinig ervaring heb met de broedgebieden in Midden- en Oost-Brabant met uitzondering van de Kempen, beperk ik me tot de Kempen (gebieden 8 t/m 24 excl. 18 in figuur 5).

Ik heb nagegaan in wat voor biotooptype de bekende zangposten zijn gelocaliseerd (per gebied de meest volledige telling) en ook of dat biotooptype (vegetatietype) afhankelijk is van een beek of ven wat betreft de waterhuishouding. De resultaten zijn opgesomd in tabel 1.

Tabel 1. Biotooptype van zangposten van de Blauwborst in de Kempen. Uitgevoerd met de meest volledige telling per gebied in 1973-1981. Afhankelijkheid van beek of ven alleen vermeld indien duidelijk.

Biotooptype	Aantal zangposten
Moerasbos, gagel en riet, afhankelijk van beken	40
Overwegend gagel-moeras	14
Riet en wilgen, afhankelijk van vennen	13
Riet en wilgen, afhankelijk van beken	7
Overwegend gagel, afhankelijk van vennen	7
Moerasbos, gagel en riet	6
Vochtige heide, eventueel met opslag	5
Vochtige heide met gagel	4
Vochtige heide, eventueel met opslag, afhankelijk van vennen	4
Riet en rietzomen, afhankelijk van visvijvers	3
Bouwland met ruige sloten	2
Moerasbos	1
Gagel en riet, afhankelijk van visvijver	1

Vervolg tabel 1.

Moerasbos, afhankelijk van beek	1
Moerasbos, afhankelijk van loop	1
Droge heide bij ven	1
Vochtig stuk in weiland	1
	120

Hieruit kan worden berekend, dat tenminste 44 % van de zangposten in een biotooptype dat afhankelijk van beken is, is gelokaliseerd en tenminste 23 % in een type dat afhankelijk van vennen is. Een goed beheer van vennen, beken en beekdalen is dan ook noodzakelijk voor het behoud van de Blauwborst in de Kempen.

De dichtheden lopen per gebied sterk uiteen. De hoogste dichtheid wordt bereikt in de Strijperheg en het Soerendonks Goor met in 1981 0,7 zangposten per ha! Ook in de Reuselse Moeren en op de Cartierheide worden hoge dichtheden van 0,3-0,4 zangposten per ha behaald. In de meeste andere gebieden liggen de dichtheden onder de 0,2.

Literatuur

- Alleijn, W.F. et all. 1972. Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorcum, Assen.
- Bergh, L.M.J. van den et all. 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Spectrum, Utrecht-Antwerpen.
- Bossenbroek, P.H. & M.H. van Deursen 1981. Avifauna van de Groote Peel van 1968 tot en met 1980. Staatsbosbeheer, Dienstvak Natuurbehoud, Roermond.
- Erve, F.J.H. van et all. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- Lack, D. 1971. Ecological Isolation in Birds. Blackwell, Oxford-Edinburgh.
- Langenhoff, V. 1953. Enige broedvogels in Noord-Brabant: Nachtegaal en Blauwborst. Brabantia 2: 114-116.
- Meininger, P.L. 1977. Verspreiding en aantallen van de broedvogels in Zeeland. Middelburg.
- Teixeira, R.M. (red) 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.

Adres: Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven.

VOORKOMEN VAN DE RODE EN ZWARTE WOUW IN MIDDEN- EN OOST-BRABANT

Henk Hendriks

Inleiding

Zoals ook elders in Nederland het geval is, wordt ook in Midden- en Oost-Brabant een toename van vooral Rode Wouw-waarnemingen vastgesteld. Ofschoon het zeker waar is, dat ook het aantal waarnemers de laatste jaren beduidend is toegenomen, hebben we hier toch zeer waarschijnlijk met een werkelijke toename te maken.

Voor de Zwarte Wouw ligt de zaak toch enigszins anders. Hoewel ook van deze soort het aantal waarnemingen toeneemt, blijft hij een vrij schaarse verschijning in Midden- en Oost-Brabant.

In het vervolg van dit artikel zal ik de mij bekende gegevens betreffende het voorkomen van de twee wouwensoorten op een rijtje zetten; de resultaten hiervan worden vergeleken met wat elders in Nederland is vastgesteld.

Hieraan voorafgaand behandel ik echter eerst de determinatie van de Rode en Zwarte Wouw, omdat gebleken is dat er nogal wat fouten worden gemaakt.

Materiaal en Methode

Het materiaal voor dit artikel is voor een gedeelte afkomstig uit de dagboeken van vogelaars in Midden- en Oost-Brabant en verder uit het archief van SOVON (project voor Winter- en Trekvogels) en het RIN te Leersum, archieven van Vogelwerkgroepen en tijdschriften zoals Limosa en Het Vogeljaar.

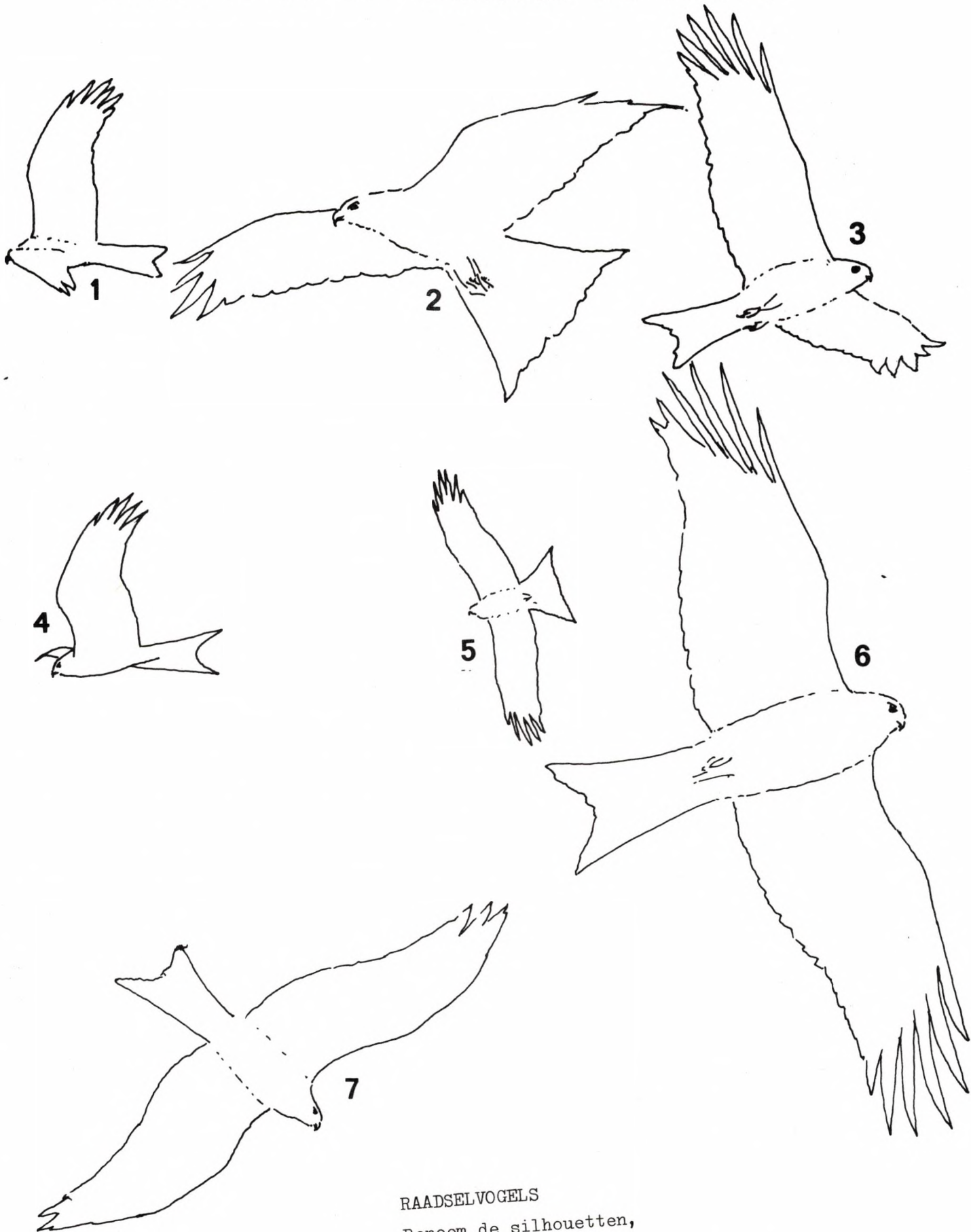
De gegevens zijn dus niet verzameld met behulp van regelmatig uitgevoerde tellingen vanaf één of meer vaste punten. Dit betekent dat deze gegevens met de nodige voorzichtigheid gehanteerd moeten worden, onder meer in verband met de representativiteit en dubbeltellingen.

De Rode Wouw is wat dat betreft toch al een moeilijke soort, omdat het een typische zwerver is (in tegenstelling tot de Zwarte Wouw); vaak blijft hij ergens een paar dagen hangen en soms overzomert de soort zelfs (overwinteren is ook vastgesteld). Dit werkt dubbeltellingen in de hand.

Dankwoord

Van de volgende personen werden (direct of indirect via archieven) waarnemingen ontvangen, waarvoor zeer hartelijk dank: M. Bakermans, R. Bouwman, R. Bouwman, S. Benders, R. Bossong, H. Cornelissen, J. Doevendans, A. van Dijk, P. van Dommelen, F. van Erve, K. Goudsmits, T. Heijnen, J. Hendriks, H. Hendriks, F. Hustings, F.M. van Hooijdonk, K. Janssen, W. de Kroon, H. Lürling, S. Lemmens, H. van de Laarschot, J. v.d. Leur, P. v.d. Leur, H. Manders, M. Manders, D. Maatman, F. Neijts, D. Nijman, G. v.d. Oetelaar, T. Ondersteijn, R. van Oosterhoudt, L. Peeters, A. van Poppel, F. Post, J. van Schijndel, H. Prinzen, C. Tönissen, M. Wasscher, J. Wouters, J. van Kessel, J. v.d. Winden en P. Voorn.

SILHOUETTEN VAN WOUWEN [NAAR PORTER c s 1974]

RAADSELVOGELS

Benoem de silhouetten,
kijk dan pas op de
volgende bladzijde!

Bank n

DETERMINATIE (Henk Hendriks & Frank Neijts)

De tekeningen op de vorige bladzijde zijn gemaakt naar zwart-wit foto's in de 2e druk van de "Flight Identification of European Raptors". Voorzover niet bij de onderschriften van de foto's vermeld is getracht de leeftijd te bepalen aan de hand van de kenmerken genoemd in dit boek en Cramp & Simmons (1980).

Hoewel op grond van alleen kleurkenmerken de determinatie niet erg moeilijk is, kan de beoordeling van alleen het silhouet wel degelijk problemen geven, méér dan de gangbare veldgidsen suggereren. Degenen die getracht hebben de tekeningen eerst te benoemen alvorens deze pagina op te slaan zullen dat mogelijk nu kunnen beamen:

1. ZWARTE WOUW, vermoedelijk een onvolwassen exemplaar gezien de contrastrijke bovenzijde (op de foto). De staart is echter tamelijk diep gevorkt. Vergelijk met 4.
2. ZWARTE WOUW, adult exemplaar. Vergelijk de staartvorm met 5, het verschil is nauwelijks waarneembaar!
3. ZWARTE WOUW, adult exemplaar. Vergelijk met 6!
4. RODE WOUW, leeftijd onbekend. Vergeleken met 1 is de staart duidelijk dieper gevorkt. Hoewel de RODE iets langere en relatief wat smallere vleugels heeft dan de ZWARTE is dat bij deze 2 tekeningen (1 & 4) niet goed te zien.
5. RODE WOUW, onvolwassen. Let er op dat het verschil in staartvorm met 2 nauwelijks te zien is! Een beter verschil is hier de langere, vooral slankere vleugel.
6. RODE WOUW, onvolwassen. Het verschil in staartvorm tussen 3 en deze is zeer gering, terwijl nu de vleugels van de ZWARTE wat langer en slanker lijken! Let echter op de staartlengte: die van de RODE is duidelijk langer dan die van de ZWARTE.
7. RODE WOUW, onvolwassen. Vergelijk weer met 3 (en ook 6). Vermoedelijk worden hier de meeste fouten gemaakt. Een dergelijke vogel in glijvlucht waarvan men de kleuren niet kan zien is uiterst lastig te determineren! De staartvorm is hier niet doorslaggevend, de wijze van vliegen is niet relevant en de vleugelvorm lastig te beoordelen.

Men kan tegenwerpen dat dit beschrijvingen zijn van "momentopnamen" en in het veld dus nauwelijks bruikbaar zijn. Vergeet dan niet dat men in o.a. bosrijke streken ook maar korte tijd een overvliegende (roof-) vogel ziet en de tijd die een waarnemer dan nog nodig heeft om een kenmerk te vinden waarmee hij de vogel kan determineren.

Als dat kenmerk de meer of minder diep gevorkte staart is (wat door de meeste veldgidsen mede "aangeprezen" wordt) dan loopt de waarnemer een grote kans dat hij FOUT determineert! Het meest voor de hand ligt dan dat hij van een onvolwassen RODE WOUW 'n ZWARTE WOUW maakt.

Men doet er beter aan om te letten op de verhouding staart-/vleugellengte (indien men dus niet kleuren en vliegwijze kan beoordelen), alsmede de gehele vorm van de vogel.

Er is een geringe overlap in vleugellengte tussen volwassen exemplaren van beide soorten, maar een aanzienlijke tussen onvolwassen RODE en adulte ZWARTE WOUWEN. De vleugels van de RODE zijn echter relatief smaller. Het verschil in staartlengte is veel groter en zelfs de kleinste RODE mannetjes hebben nog een langere staart als de grootste ZWARTE wijfjes. T.o.v. de vleugellengte en -breedte is de RODE dus duidelijk veel langstaartiger dan de ZWARTE, wiens vleugels maar net iets korter zijn en relatief zelfs wat breder.

Aktieve vlucht

Beide wouwen, maar vooral de RODE, zijn gracieuze, sierlijke en "gemakkelijke" vliegers, waarvan de vrij langzame maar bijzonder soeple vleugelslag haast onmiddellijk opvalt. Opmerkelijk is het veelvuldig DRAAIEN met de staart. In het algemeen lijkt de ZWARTE met zijn iets kortere staart en bredere vleugels wat KOMPAKTER en iets minder sierlijk. De vliegwijze en de gevorkte staart sluiten verwarring met andere roofvogels uit.

Glijvlucht

De lange, iets geknikte vleugels worden naar voren gehouden en de punten zijn enigszins naar omlaag gebogen. De staart is gesloten. Het onderscheid tussen beide wouwen is nu veel moeilijker (zie vorige pagina). Een onvolwassen ZWARTE kan nu een nauwelijks gevorkte of zelfs bijna rechte staart tonen en lijkt dan veel op een BRUINE KIEKENDIEF. Deze houdt echter de vleugels omhoog. Op grote afstand als men de staartvorm niet kan zien, kan vooral een RODE WOUW in glijvlucht lijken op een grote MEEUW of zelfs een VISAREND, die ook zijn vleugelpunten naar beneden houdt. Deze houdt zijn vleugels echter in een duidelijker holle positie.

Zweefvlucht

De vleugels lijken nu rechter, minder geknikt en de staart is volledig gespreid. Ook nu is het verschil tussen beide wouwen moeilijker: alleen volwassen RODE WOUWEN tonen een soort vork, de buitenste staartpennen zijn duidelijk langer dan de rest. Bij onvolwassen RODE is dit veel minder duidelijk en de staartvorm lijkt dan bijzonder veel op die van een volwassen ZWARTE WOUW.

Onvolwassen ZWARTE WOUWEN kunnen nu een rechte of zelfs iets afgeronde staart tonen en lijken bijzonder veel op BRUINE KIEKENDIEVEN (die zeer zeker ook hoog kunnen schroeven!!). Men dient dan te wachten tot men een andere vliegactie of de kleuren kan zien alvorens zo'n vogel te determineren.

Kleur

Zowel volwassen als onvolwassen RODE WOUWEN zijn onder gunstige (licht-) omstandigheden feitelijk onmiskenbaar: de bijna witte kop, het rossig bruine lichaam, de opvallende witte vlekken op de ondervleugels en zeker de haast doorschijnend rossige staart zijn alle goede kenmerken.

Een volwassen ZWARTE WOUW is veel donkerder: bijna uniform bruin, met een wat lichtere (grijsachtige) kop en vage lichte vlekken op de ondervleugel. Over de bovenvleugel loopt een lichte, bruingele band.

Wijfje/onvolwassen BRUINE KIEKENDIEF is of geheel donkerbruin, of heeft een crème-gele kruin en dito schouders.

Onvolwassen ZWARTE WOUWEN zijn meestal kontrastrijker als volwassen exemplaren en lijken oppervlakkig op RODE WOUWEN. De buik is veel lichter en de ondervleugels markanter getekend (de witte vlek is opvallender) dan bij de adulte vogels. Ze missen echter de rossige tint van de RODE, met name op de staart.

Voor meer details over kleurkenmerken van onvolwassen en adulte vogels zie Cramp & Simmons (1980).

Resultaten

1. Rode Wouw

1.1. Broedgebieden

Het broedgebied van de Rode Wouw in Europa is beperkt. De soort broedt van Groot-Brittannië, Frankrijk en Spanje tot Zuid-Zweden en de Baltische landen in het noorden. Verder eilanden in de Middellandse Zee, Italië, de Balkan, West-Rusland (Cramp et al. 1980) en recentelijk ook in ons land (Teixeira 1979).

In heuvelland met afwisselend cultuurgebieden en bossen, doorsneden met rivieren en/of meren, vindt de Rode Wouw zijn optimale broedgelegenheid (Teixeira 1979).

Volgens Bijleveld (1974) moet de Rode Wouw tot ongeveer 1850 in Europa (niet in Nederland!) een talrijke broedvogel geweest zijn en is sindsdien door de verbeterde hygiëne en intensieve vervolgingen door de mens sterk achteruitgegaan.

Gezien het feit, dat er min of meer geschikte gebieden voor deze soort in het oosten en zuiden van ons land aanwezig zijn en dat het aantal waarnemingen en gevallen van overzomerende vogels steeds toenemen, lag het in de lijn der verwachting dat de Rode Wouw in ons land tot broeden zou komen, temeer omdat de soort vlak over de grens in West-Duitsland broedt (Teixeira 1979). In 1976 en 1977 broedde hij dan ook in Noord-Brabant (Teixeira 1979) en in Twente (Conings 1978). Het is echter lang niet zeker, dat de Rode Wouw zich definitief in Nederland gevestigd heeft. Daar is de soort te verstoringgevoelig voor en ontbreekt hem in voldoende mate het juiste biotoop.

1.2. Doortrek in het voorjaar

Inleiding

De vogels, die bij ons in het voor- en najaar gezien worden, zouden logischerwijze afkomstig moeten zijn van de broedpopulaties in Zweden, Denemarken en Midden-Europa (vnl. Duitsland); niet uit Groot-Brittannië (Wales), want daar is de soort standvogel.

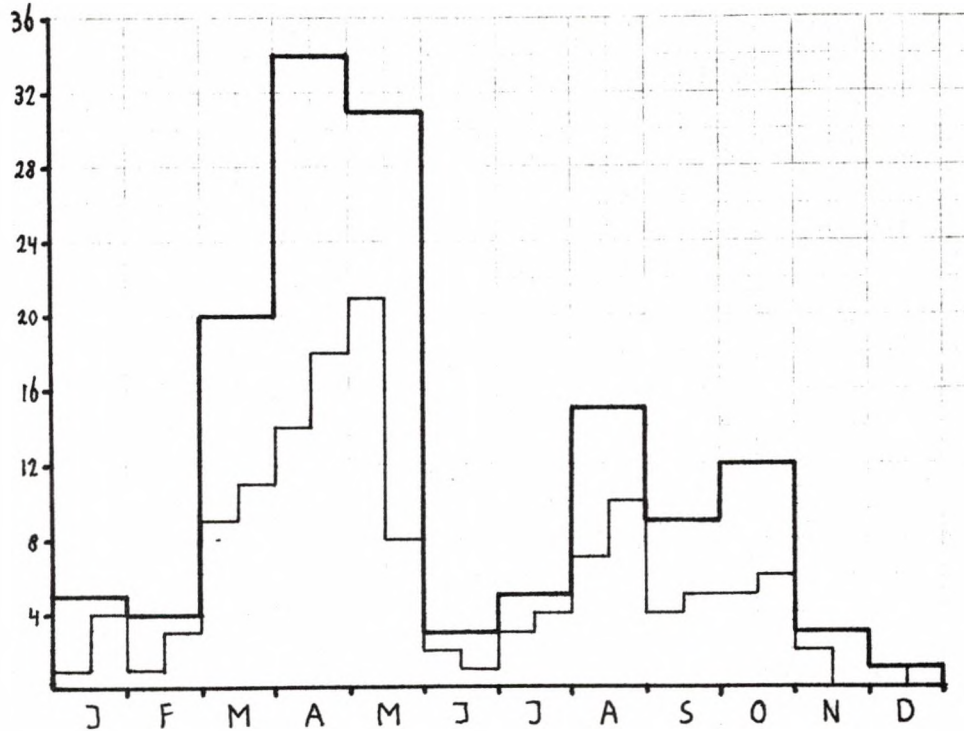
De belangrijkste overwinteringsgebieden van deze populaties liggen in de landen rond de Middellandse Zee (Cramp et al. 1977).

Dit is in vergelijking met de Zwarte Wouw een vrij korte verplaatsing, welke ook lang niet zo massaal plaatsvindt als bij deze soort. De volwassen, broedrijpe vogels trekken voornamelijk in maart door, in april en mei gevolgd door de onvolwassen, niet-geslachtsrijpe dieren. Late waarnemingen duiden dus juist niet op potentiële broedvogels.

Midden- en Oost-Brabant

In figuur 1 kunnen we aflezen, dat de doortrek al in de eerste helft van maart begint en dan geleidelijk oploopt om in de eerste helft van mei een piek te bereiken. Na half mei daalt het aantal snel. Er is geen sprake van twee gescheiden doortrekpieken die zou kunnen wijzen op gescheiden doortrek van volwassen en onvolwassen vogels; helaas hebben te weinig waarnemers de vogels op leeftijd bekeken. Dit betekent echter niet dat er geen gescheiden doortrek aanwezig is: een ééntoppig verloop kan veroorzaakt zijn door het samenvoegen van veel jaren of door een geleidelijk overvloeien van de hoofd-doortrekperiode van de volwassen en onvolwassen vogels. In sommige jaren zijn er

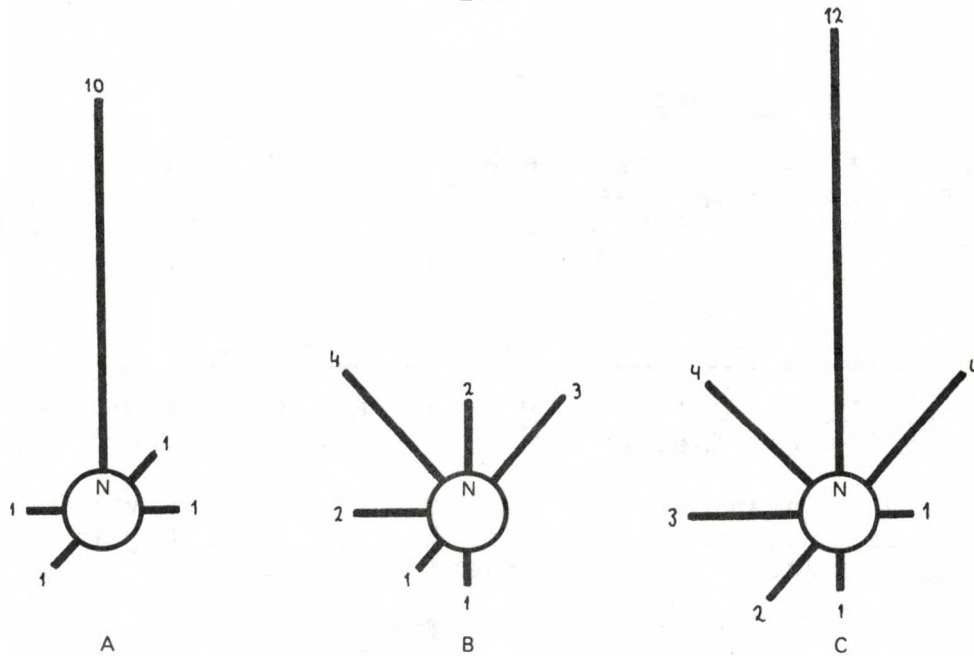
wel duidelijk twee pieken te onderscheiden, maar de aantallen zijn te klein om dit nader uit te werken.

Figuur 1. Verdeling van het aantal waargenomen Rode Wouwen in Midden- en Oost-Brabant in 1966-1981 per maand ($n = 142$) en per halve maand ($n = 140$). Waarnemingen van pleisterende vogels in één gebied binnen eenzelfde maand resp. halve maand (én in hetzelfde jaar) werden éénmaal geteld.

Uit de vliegrichtingen van overtrekkende Rode Wouwen (figuur 2) blijkt, dat de vogels in februari-maart in de 'juiste' richting trekken, d.w.z. in de richting van hun broedgebieden. In april-mei is dat niet het geval. Dit kan een aanwijzing zijn, dat de volwassen vogels duidelijk trekgedrag vertonen en de onvolwassen exemplaren meer rondzwerven. Het zijn ook waarschijnlijk de onvolwassen vogels die af en toe overzomereren, zoals in 1972 en 1973 op de Groote Heide (Leende/Maarheeze), waar twee Rode Wouwen enkele maanden verbleven, mogelijk aangelokt door het hoge aanbod van myxomatose-konijnen.

*Het gros van de midden-Europese en Scandinavische populaties beginnen gedurende de maand april met broeden. Rode Wouwen beginnen op zijn vroegst in hun derde jaar met broeden.

Figuur 2. Vliegrichting van overtrekkende Rode Wouwen in (a) februari-maart (n=14), (b) april-mei (n=13) en (c) februari-mei (n=27). Alle jaren gecombineerd.

1.3. Doortrek in het najaar

Inleiding

De Zweeds-Deense populatie trekt weg in de tweede helft van augustus en wel in zuidwestelijke richting; zo'n twintig procent overwintert, waaronder voornamelijk onvolwassen vogels (Rosén 1966).

De Midden-Europese populatie trekt ook weg in de tweede helft van augustus en eveneens in zuidwestelijke richting. De wegtrek kan doorgaan tot de tweede helft van oktober. Overwinteren komt steeds meer voor en vertroebelt het doortrekbeeld. Toch trekken, in tegenstelling tot Scandinavië, de onvolwassen vogels uit Midden-Europa juist weg (Glutz von Blotzheim et al. 1971).

Ondanks het feit, dat de Rode Wouw in het najaar vanuit de broedgebieden voornamelijk in zuidwestelijke richting trekt naar de overwinteringsgebieden rond de Middellandse Zee en men mag aannemen, dat tenminste een gedeelte van deze vogels ons land aandoet, wordt de soort in het najaar beduidend minder gezien dan in het voorjaar. En dat, terwijl het in het najaar behalve om adulte vogels ook om een behoorlijk aantal onvolwassen vogels (eerste kalenderjaar) gaat.

Midden- en Oost-Brabant

De najaarstrek is in Midden- en Oost-Brabant weinig uitgesproken. We zien twee, geringe, pieken in augustus en oktober. Waarom er in het najaar ten opzichte van het voorjaar zo weinig Rode Wouwen worden gezien is niet duidelijk. Mogelijk trekken de vogels in het najaar sneller of op grotere hoogte door of ligt de trekroute meer oostelijker.

1.4. Sociaal gedrag

Het grootste deel van de Rode Wouwen (ca 85 %) werd solitair waargenomen. Alle overige vogels werden in groepjes van twee gezien, waarvan 3 in maart, 1 in april, 2 in mei en 2 in augustus (exclusief de vogels van de Groote Heide, die overzomerden).

1.5. Vergelijking tussen voorjaar en najaar

Het is opvallend, dat er in Midden- en Oost-Brabant veel meer Rode Wouwen in het voorjaar als in het najaar worden gezien (ruim twee keer zoveel).

In tabel 1 zijn enkele gegevens uit andere delen van Nederland weergegeven, waarbij een onderscheid is gemaakt in 2 periodes van een half jaar, respectievelijk januari t/m juni en juli t/m december.

Tabel 1. Waargenomen aantal Rode Wouwen in enkele Nederlandse gebieden per half jaar. Alleen in de Sysselt zijn de gegevens door middel van systematische trektellingen verkregen en is het aantal weergegeven als een gemiddelde per uur.

Gebied	Tijdvak	J-J*	J-D*	Bron
Texel	1966-81	17	3	Dijkxen & Dijkxen 1977
Friesland	t/m 1975	18	8	V.d. Ploeg et all. 1976
Midden-Nederland	1950-70	12	12	Alleijn et all. 1971
Grote Rivieren	t/m 1976	47	29	V.d. Bergh et all. 1979
Sysselt, ZW-Veluwe	voorj: 1976 naj: 1974-76	0,04	0,01	Bijlsma 1976 & 1977
Twente	t/m 1977	54	13	Van Kuijk 1978

Hieruit blijkt, dat het verschil in Midden- en Oost-Brabant globaal overeenkomt met de meeste andere Nederlandse gebieden, ook met de systematische tellingen van Bijlsma op de Zuidwest-Veluwe.

Een mogelijke reden van dit verschil werd al eerder aangegeven: de route in het najaar kan een stuk oostelijker liggen dan in het voorjaar. Verder is het mogelijk dat het beeld vertroebelt wordt doordat veel exemplaren in het voorjaar langer pleisteren en zodoende voor dubbeltellingen zorgen, hetgeen echter naar mijn mening niet zo'n groot verschil tussen voor- en najaar kan veroorzaken. Een derde mogelijkheid is, dat de najaarstrek zich op grotere hoogte afspeelt.

*J-J = Januari t/m juni; J-D = Juli t/m december.

2. Zwarte Wouw

2.1. Broedgebieden

De Zwarte Wouw is een cosmopolitische soort. Het broedgebied omvat geheel Europa (behalve IJsland, Groot-Brittannië en het aangrenzende continent, Scandinavië, Zuid-Griekenland, arctisch en noordoost Azië en Indonesië) en voorts vrijwel geheel Afrika, Arabië en van Celebes en Nieuw-Guinea tot Noord-Australië.

De Zwarte Wouw heeft in zijn broedgebied een voorkeur voor biotopen waarin veel water (moerassen, rivieren, meren) voorkomt. Hij trekt zich, in tegenstelling tot de Rode Wouw, veel minder aan van menselijke aanwezigheid (verstoring) in zijn broedgebied en komt in het Midden-Oosten ook in steden, zoals Caïro (vroeger ook Istanboel) tot broeden.

De Zwarte Wouw kan in losse kolonies (tot ca 30 paren) broeden.

De indruk bestaat, dat de soort zich naar het noorden en westen ietwat uitbreidt en bovendien door verminderde waterverontreiniging en verminderd insecticidegebruik in Midden-Europa toeneemt.

De broedgebieden waar de vogels, die door ons land trekken, liggen in Zweden (onregelmatige broedvogel), West-Duitsland, Oost-Duitsland en mogelijk Polen.

De dichtsbijzijnde broedplaatsen liggen zo'n 100-150 km van de Nederlandse grens. Het is niet erg waarschijnlijk, dat de soort in ons land tot broeden zal komen, al is een incidenteel broedgeval niet geheel uitgesloten. Opmerkelijk is in dit verband de vestigingspoging van een paartje Zwarte Wouwen te Ossendrecht in West-Brabant (Bakker & Van Loon 1976).

2.2. Doortrek in het voorjaar

Inleiding

Zoals gezegd gaan de vogels, die bij ons doortrekken in Nederland in voor- en najaar, van hun overwinteringsgebieden (vooral equatoriaal Afrika) naar hun broedgebieden in Scandinavië, West- en Oost-Duitsland en Polen en visa versa (Glutz von Blotzheim et al. 1971).

Dit is in vergelijking met de Rode Wouw een lange verplaatsing.

De Zwarte Wouw heeft de neiging om op de trek bergmassieven en grote wateroppervlakten te vermijden. Migratie van en naar Europa vindt voornamelijk via nauwe zeestraten (bijv. Gibraltar) plaats en soms zeer massaal, zoals 39.000 exemplaren in augustus 1974 met een maximum van 3400 op 15 augustus te Gibraltar. Hier zijn in het voorjaar twee pieken aan te geven. De eerste piek is in maart en betreft voornamelijk adulte vogels, terwijl de onvolwassen exemplaren grotendeels gedurende een tweede piek in april doortrekken.

In hun broedgebieden in Midden-Europa arriveren de eerste vogels gedurende de maand maart. De hoofdmacht verschijnt echter in de eerste helft van april; dit kan doorgaan tot begin of half mei.

In ons land trekken de adulte vogels voornamelijk in maart en begin april door en de onvolwassen vogels wat later.

Midden- en Oost-Brabant

In figuur 3 zien we dat de doortrek in maart een aanvang neemt, dan een eerste piek in de eerste helft van april bereikt en een tweede, hogere piek in de eerste helft van mei.

De stelling, dat de vogels die het eerst doortrekken volwassen Zwarte Wouwen zijn en latere doortrekkers onvolwassen, kan niet door onze waarnemingen worden gesteund. Vrijwel niet één waarnemer heeft namelijk de leeftijd kunnen bepalen. Daar komt bij, dat tweede en derde jaars vogels (die niet geslachtsrijp zijn) qua verenkleed nauwelijks van volwassen vogels te onderscheiden zijn (Van IJzen-doorn 1979).

2.3. Doortrek in het najaar

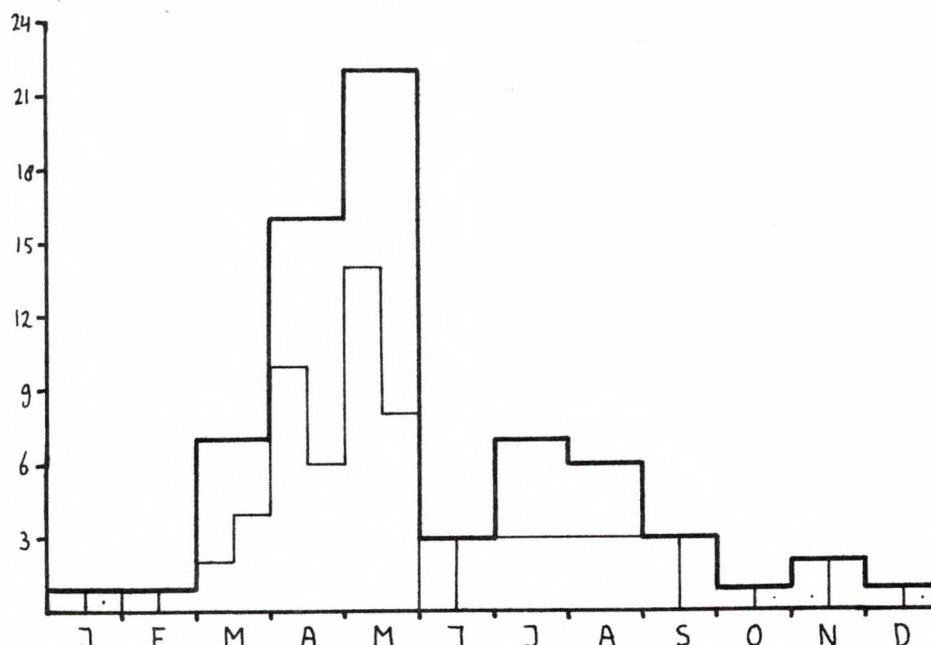
Inleiding

De Zweedse populatie trekt weg via Denemarken (zuidwestelijke richting) in de tweede helft van augustus. De terugtrek vanuit Polen en Oost-Duitsland vindt voornamelijk plaats in de loop van augustus en gaat door tot september. Het uitzwermen van onvolwassen exemplaren begint echter al eind juni/begin juli in Midden-Europa! (Cramp et al. 1979). De trekrichting is zuid en zuidwest. Ringgegevens tonen aan dat er ook verplaatsingen in zuidoostelijke richting zijn.

De kans, dat deze vogels ons land aandoen is vrij gering. De meerderheid van de West-Duitse populatie trekt weg vóór 14 augustus. De wegtrekperiode valt daarmee vroeger dan die van noordelijke populaties. De trekrichting is vooral zuidwest en in mindere mate zuid. Deze vogels zouden het oosten en zuiden van ons land kunnen passeren.

Midden- en Oost-Brabant

In figuur 3 valt af te lezen, dat er van duidelijke piekvorming in het najaar geen sprake is. We herkennen hooguit een geringe opleving in de maanden juli en augustus.

Figuur 3. Verdeling van het aantal waargenomen Zwarte Wouwen in Midden- en Oost-Brabant in 1966-81 per maand ($n = 70$) en per halve maand ($n = 68$).

2.4. Sociaal gedrag

In totaal werd 84 % van alle waargenomen Zwarte Wouwen solitair waargenomen. Groepjes van twee werden vier keer, van drie twee keer gemeld.

2.5. Vergelijking tussen voorjaar en najaar

Evenals bij de Rode Wouw is het opvallend, dat er in het voorjaar meer Zwarte Wouwen worden gezien als in het najaar (2½ keer zoveel). Dit komt sterk overeen met gebieden elders in Nederland (tabel 2).

Tabel 2. Waargenomen aantal Zwarte Wouwen in enkele Nederlandse gebieden per half jaar. Zie tabel 1 voor tijdvak, bron en toelichting.

Gebied	Jan-Jun	Jul-Dec
Texel	13	5
Friesland	12	5
Midden-Nederland	10	1
Grote Rivieren	27	12
Sysselt, ZW-Veluwe	0,13	0,03

Voor mogelijke verklaringen hiervoor zie bij Rode Wouw.

3. Discussie en conclusies

Zowel de Rode als de Zwarte Wouw worden in het voorjaar meer waargenomen als in het najaar. Dit kan veroorzaakt worden door een snellere en/of hogere doortrek in het najaar of een oostelijker gelegen doortrekroute in het najaar.

Bij de Zwarte Wouw zien we in het voorjaar twee pieken, hetgeen overeen kan komen met een min of meer gescheiden doortrek van volwassen en onvolwassen vogels. Dit werd niet vastgesteld bij de Rode Wouw, maar dit betekent niet dat er geen gescheiden doortrek is. De najaarstrek is bij de Rode Wouw wat meer uitgesproken als bij de Zwarte Wouw.

Zowel in voor- als najaar wordt de Rode Wouw beduidend meer gezien dan de Zwarte Wouw. Dit wordt ondersteund door gegevens uit gebieden elders in Nederland (vergelijk tabellen 1 en 2). Alleen Bijlsma (1976, 1977) stelde op de Zuidwest-Veluwe bij systematische trekellingen precies het omgekeerde vast. Twee verklaringen van dit verschil zijn mogelijk: (1) de gegevens van Bijlsma zijn niet representatief voor de Nederlandse situatie, of (2) Zwarte Wouwen trekken directer en op grotere hoogte door, waardoor ze bij systematische tellingen (waarbij voortdurend in de lucht getuurd wordt) meer worden gezien.

Dit laatste wordt enigszins ondersteund door gegevens uit Midden- en Oost-Brabant. Rode Wouwen worden namelijk veel pleisterend of laag vliegend gezien, terwijl Zwarte Wouwen grotendeels overtrekkend werden waargenomen. De enkele (drie) waarnemingen van pleisterende Zwarte Wouwen komen uit het najaar en hadden tweemaal betrekking op onvolwassen exemplaren.

Literatuur

- Alleijn, W.F. et all. 1971. Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorcum, Assen.
- Bakker, T. & H. van Loon 1976. Vestigingspoging Zwarte Wouw? Vogeljaar 28: 6.
- Bergh, L.M.J. van den et all. 1979. Vogels van de Grote Rivieren. Spectrum, Utrecht-Antwerpen.
- Bijleveld, M.F.I.J. 1974. Birds of Prey in Europe. Buttler & Tanner, Frome, London.
- Bijlsma, R. 1976. Ongestuwde trek van roofvogels (Falconiformes) in het binnenland. Wageningen-Hoog.
- Bijlsma, R. 1977. De betekenis van de relatie prooi-predator bij de regulatie van dierlijke aantallen. Tjiftjaf 22(2): 33-78.
- Cramp, S. et all. 1980. Handbook of the Birds of Europe, The Middle East and North Africa. Vol. 2: Hawks to Bustards. Oxford Univ. Press, Oxford.
- Dijksen, A.J. & L.J. Dijksen 1977. Texel Vogeileiland. Thieme, Zutphen.
- Erve, F.J.H. van et all. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- Glutz von Blotzheim, U.N. et all. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 4: Falconiformes. Akad. Verlagsges., Frankfurt am Main.
- Kuijk, B.M. van 1978. Rode Wouw. Ficedula 7: 21-22.
- Ploeg, D.T.E. van der et all. 1976. Vogels in Friesland. Deel 1. De Tille, Leeuwarden.
- Porter, R.F. et all. 1978. Flight Identification of European Raptors. Poyser, Berkhamsted.
- Teixeira, R.M. (red) 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- IJzendoorn, E.J. van 1979. Veel Zwarte Wouwen, Milvus migrans, in Nederland in voorjaar 1979. Dutch Birding 1: 42-45.

Adres: Groesstraat 5, 5662 ET Geldrop.

REGENWULPEN IN MIDDEN-BRABANT

Loek Hilgers

Inleiding

Regenwulpen zijn in ons land uitgesproken trekvogels. De voorjaars-trek vindt vooral plaats in de tweede helft van april en in mei en de najaarstrek vooral in de tweede helft van augustus en in september. Het valt daarbij op, dat de aantallen in het voorjaar groter zijn dan in het najaar.

Tot voor kort werd aangenomen dat de soort in Noordwest-Europa vooral langs de kust zou trekken, maar de waargenomen aantallen in bijvoorbeeld de Waddenzee stonden in geen verhouding tot de bekende broedpopulaties. Vanaf 1965 verschenen in ornithologische tijdschriften verslagen van - incidentele - tellingen in de streek rond Antwerpen en Breda, waarbij grote aantallen Regenwulpen werden opgemerkt. In het begin van de zeventiger jaren viel ook in Drenthe op, dat Regenwulpen ver in het binnenland gelegen slaappleatsen gebruikten.

Vanaf het begin van de zestiger jaren en het begin van de zeventiger jaren zijn er ook waarnemingen bekend van slaapgezelschappen van Regenwulpen op de Regte Heide en de Loonse Plakken, een gebied tennoorden van Tilburg met het Leikeven en Plakkeven. Het ging toen op de Loonse Plakken om vele tientallen vogels en op de Regte Heide in ieder geval om enkele honderden vogels.

Dergelijke grote slaapgezelschappen werden in onze provincie nooit eerder gesignaleerd. In de Avifauna van Noord-Brabant wordt bijvoorbeeld nog gesteld, dat er geen waarnemingen bekend zijn van groepen groter dan enkele tientallen exemplaren. Het is niet helemaal duidelijk of hier sprake is van een nieuwe ontwikkeling, dus een verandering in het trekgedrag van de Regenwulp, of van een feit, dat vroeger over het hoofd gezien is.

Vanaf 1976 werden op initiatief van Arend van Dijk simultaantellingen georganiseerd in Nederland en België. In het kader van deze tellingen zijn veel mogelijke slaappleatsen in Noord-Brabant onderzocht. Vooral in west- en midden-Brabant waren de resultaten opvallend.

Na een kort, getalsmatig overzicht van deze tellingen wordt in dit artikel nader ingegaan op enkele aspecten van de voorjaars-trek. De najaarstrek is minder systematisch onderzocht; hierop wordt ingegaan in paragraaf 2.

1. De voorjaars-trek in Midden-Brabant

1.1. De tellingen van 1976-1981

In de jaren 1976 t/m 1981 werden allerlei terreinen bezocht, die als mogelijke slaappleats in aanmerking kwamen. Op grond van de ervaringen in de streek rond Antwerpen en in Drenthe ging de aandacht vooral uit naar ondiepe vennen en natte plekken in heidereservaten. Maar ook andere terreintypen werden bezocht: ontgrondingen (met en zonder vuilstort), leemputten en vloeivelden. Het bleek - in een nat voorjaar - niet mogelijk om alle ondergelopen weilanden te bezoeken. Toch is

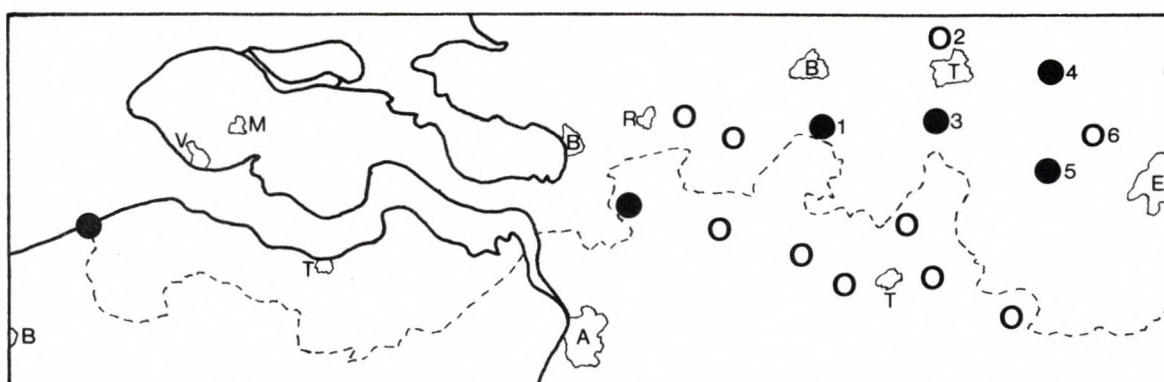
uit incidentele waarnemingen gebleken dat ook dergelijke terreintjes van betekenis kunnen zijn als Regenwulpenslaapplaats. In tabel 1 zijn de resultaten van zes jaar tellen in vijf gebieden samengevat.

Tabel 1. Voorjaarsmaxima van Regenwulpen op enkele Midden-Brabantse slaapplaatsen in 1976-1981.

Gebied	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Strijbeekse Heide	3.003	1.507	1.541	448 ⁺	1.126	543
Landschotse Heide	-	-	1.450	559	714	1.337
Regte Heide	0	0	-	600	1.434	1.300
Loonse Plakken	0	125	73	45	-	-
Kampina	253	378	409	350	585	200

⁺onvolledige telling; - = geen telgegevens beschikbaar.

Uit het landelijk onderzoek van de laatste jaren blijkt, dat Regenwulpen tijdens de voorjaarstrek in Nederland vooral pleisteren in Friesland en Drenthe en in Zuidwest- en Midden-Brabant. Het laatste gebied vormt één geheel met de pleisterplaatsen in de Belgische provincie Antwerpen (figuur 1).

Figuur 1. Regenwulpslaapplaatsen in het Nederlands-Belgisch grensgebied. Open rondje: maximum kleiner dan 500 exemplaren, gesloten rondje: maximum groter dan 500 exemplaren. 1 = Strijbeekse Heide, 2 = Loonse Plakken, 3 = Regte Heide, 4 = Kampina, 5 = Landschotse Heide, 6 = Oirschotse Heide.

Daar zijn vooral de Kalmthoutse Hei en het Groot Schietveld bij Drecht van belang. In West-Brabant gaat het met name om enkele terreinen nabij Zundert en om de Strijbeekse Heide. Meer naar het oosten toe vinden we de Regte Heide, Kampina en de Landschotse Heide als belangrijkste en meest regelmatig gebruikte terreinen.

De betekenis van de Loonse Plakken schijnt op het moment verdwenen te zijn. Dit kan samenhangen met het feit, dat de vloeivelden van de Tilburgse waterzuiveringsinstallatie inmiddels buiten gebruik zijn geraakt. De heide en de in het terrein aanwezige vennen werden ook in het verleden weinig door de Regenwulpen gebruikt.

Dan zijn er nog enkele incidenteel bezochte terreinen en verder naar het oosten de Oirschotse Heide. De betekenis van dit laatste terrein is nog niet helemaal duidelijk. Op en nabij de Oirschotse Heide wer-

den al eerder af en toe kleine aantallen gezien. In 1979 werd enkele keren 's avonds gepost, achteraf gezien op de verkeerde plek. Op 30 april 1981 werden bij een Korhoender-telling vele tientallen Regenwulpen gezien en gehoord, die in de ochtendschemering wegvlogen van een grote waterplas midden in het zand- en heidegebied. Bij een avondtelling in mei 1981 verzamelden zich daar nog minstens 70 exemplaren voor de nacht. Op dat moment was het hoogtepunt van de trek op andere Brabantse terreinen al een aantal dagen voorbij; het is dus niet uitgesloten dat er rond 25 april veel meer Regenwulpen gezeten hebben.

In het zuidoostelijk gedeelte van de provincie komen kennelijk geen grote concentraties van Regenwulpen voor. Een enkele keer werden de Reuselse Moeren, de Cartierheide, de Groote Heide en de Strabrechtse Heide bezocht tijdens de voorjaarstrek, maar steeds zonder resultaat. Misschien zijn we echter nog niet volledig geïnformeerd over deze terreinen.

In de Groote Peel werden voor het eerst in het voorjaar van 1981 pleisterende Regenwulpen gezien. Het ging daarbij om maximaal 100 vogels (med. M. van Deursen aan A. van Poppel).

Op de Loozerheide bij Budel-Dorplein sliepen op 2 mei 1981 54 exemplaren (med. A. van Poppel).

Uit het noordoosten van de provincie ontbreken tot nu toe waarnemingen.

1.2. Aantalsverloop gedurende de voorjaarstrek

Meestal worden de eerste Regenwulpen gesignaleerd in de laatste week van maart of in de eerste week van april. De aantallen lopen dan in Midden-Brabant eerst geleidelijk op en daarna sneller, totdat rond 25 april een top bereikt wordt.

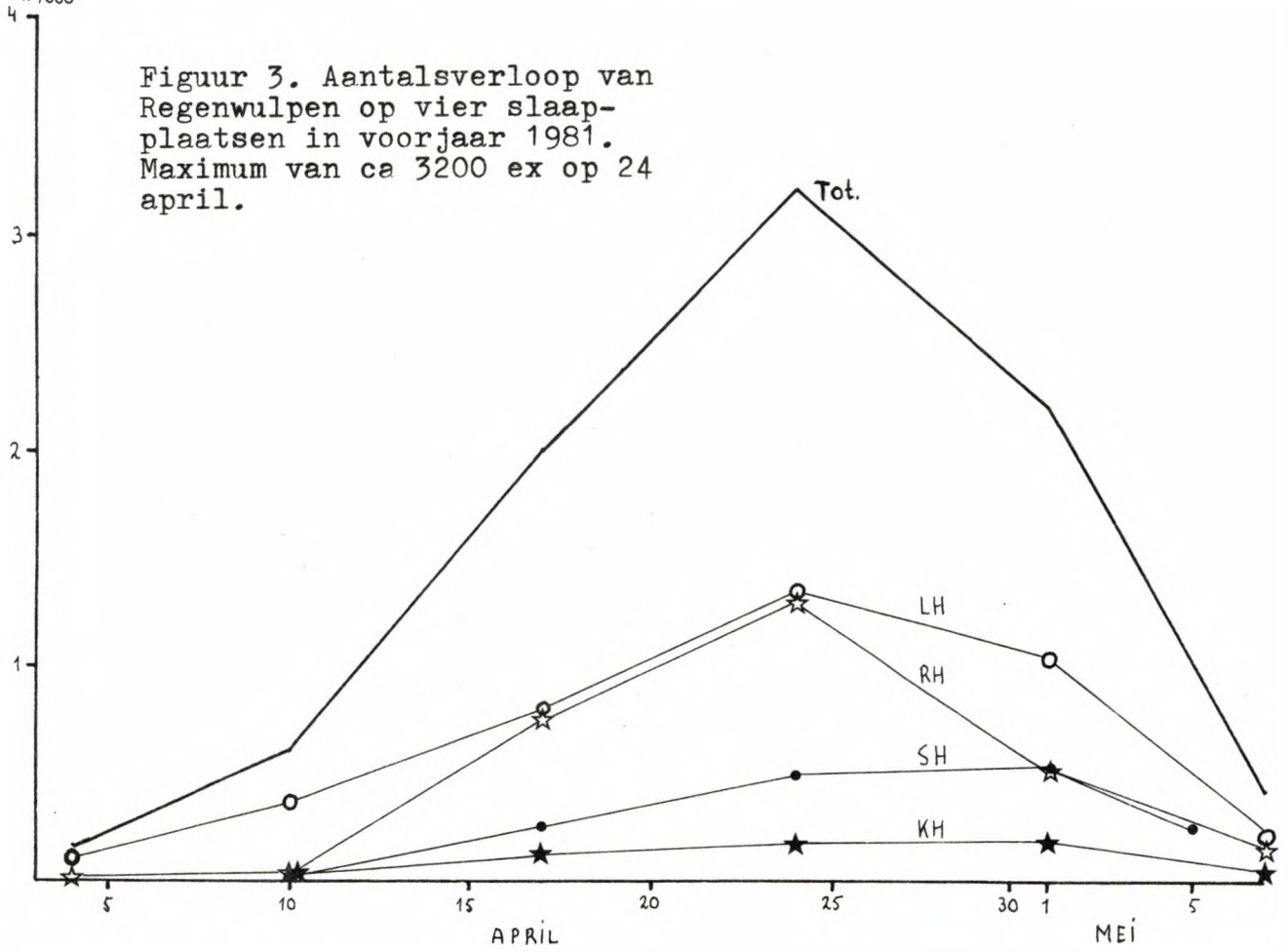
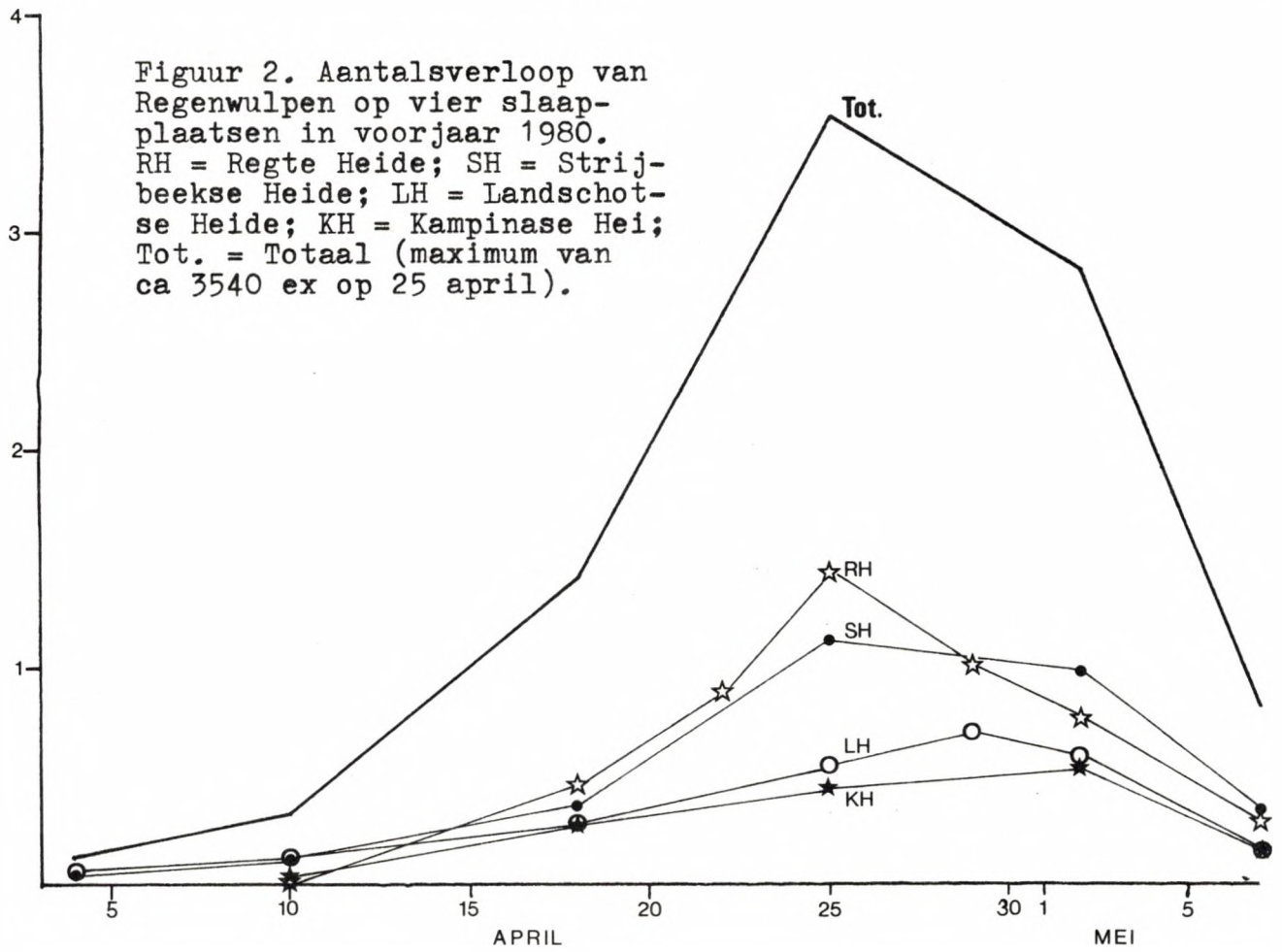
In de Nederlands-Belgische grensstreek vallen de maxima op de slaapplaatsen ongeveer één week vroeger dan in noordoost-Nederland. Volgens A. van Dijk valt het maximum daar meestal rond de maandwisseling. Bovendien lijkt de top hier in Brabant wat meer gespreid; na ongeveer 25 april nemen de aantallen eerst wat geleidelijker af, daarna pas sneller. Doorgaans zijn de slaapplaatsen na 10 mei weer verlaten (zie figuren 2 en 3).

1.3. Aankomst op de slaapplaats

Bij de tellingen op de Regte Heide is ook zo veel mogelijk gelet op het tijdstip, waarop de vogels aankomen op hun slaapplaats. Het was ondoenlijk om bij iedere binnenkomende vogel de exacte tijd van aankomst te noteren. Daarom werden de aantallen binnenkomende vogels onder elkaar genoteerd op een lijst; in de marge werd om de 10 à 15 minuten de tijd genoteerd.

Zodoende ontstond toch enig inzicht in de aankomsttijd. Vergelijking van enkele typische dagen levert echter al grote verschillen op (zie tabellen 2a t/m 2d).

Vermoedelijk spelen de weersomstandigheden een heel belangrijke rol. Op 5 mei 1981 bijvoorbeeld, toen er een harde oostenwind stond, lijkt het wel of de vogels treuzelen. De hele avond zie je bijna niets, maar vanaf 21.11 uur komen ineens vrij grote groepen in korte tijd uit het westen aanvliegen. Op 17 april 1981, een avond met rustig voorjaarsweer, is het beeld heel anders. Vanaf 20.00 uur komen de vogels regelmatig aanvliegen met een piek tussen 20.30 en 20.45 uur.

Tabel 2 (a t/m d). Aankomsttijd van Regenwulpen op de slaappleats Regte Heide.

2a. 27 april 1980; totaal 875 exemplaren.

Tijdsperiode	Aantal	Aantal per minuut
20.15 - 20.30	41	2,7
20.40	8	
20.45 - 21.00	407	27,1
21.00 - 21.15	359	23,9
21.15 - 21.30	96	6,4

2b. 17 april 1981; totaal 791 exemplaren.

20.00 - 20.15	158	10,5
20.15 - 20.30	78	5,2
20.30 - 20.45	454	30,3
20.45 - 21.00	17	1,1
21.00 - 21.45	84	1,9

2c. 1 mei 1981; totaal 536 exemplaren.

20.50 - 21.00	46	4,6
21.00 - 21.40	285	7,1
21.40 - 21.50	126	12,6
21.50 - 22.15	79	3,1

2d. 5 mei 1981; totaal 246 exemplaren.

21.11 - 21.25	83	5,9
21.25 - 21.30	26	5,2
21.30 - 21.45	50	3,3
21.45 - 22.15	87	2,9

Ná 21.45 uur lijkt de avondtrek afgelopen. Het blijft natuurlijk mogelijk, dat 's nachts 'echte' trekkers zijn aangekomen; er is echter niet de hele nacht gepost.

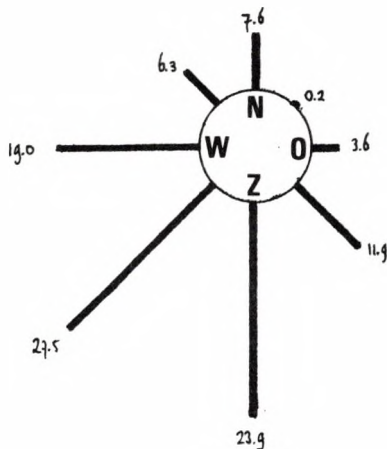
Op weer andere dagen kan het slaaptrekgebeuren nog verwarrender zijn: de vogels blijven dan niet rustig op de slaappleats staan, maar vliegen nu en dan massaal op en voeren wat onbestemde bewegingen uit. Het zal duidelijk zijn, dat het tellen er dan niet makkelijker op wordt! Bij wijze van voorbeeld zijn in tabel 2a gegevens verwerkt van 27 april 1980, een dag met zeer helder weer en een strakke westenwind. Vanaf 20.15 uur arriveren 41 Regenwulpen op de slaappleats in groepjes van 3 tot 13 exemplaren. Om 20.30 uur vliegt deze groep weg in noordelijke richting. Vanaf 20.40 uur komen opnieuw vogels aan uit verschillende richtingen; het is niet duidelijk of de oorspronkelijke groep van 41 daar ook bij was. Vanaf 21.30 uur ontstaat opnieuw onrust in de groep. Enkele honderden Regenwulpen vlogen op in noordelijke richting. Het is niet zeker of deze groep in gedeelten weer terug kwam; misschien zijn ze voor een volgende etappe verder getrokken. Daarom, en vanwege de invallende duisternis, werd de telling toen beëindigd. Op dat moment arriveerden echter nog steeds vogels op de slaappleats.

1.4. Herkomstrichting van de overnachtende Regenwulpen

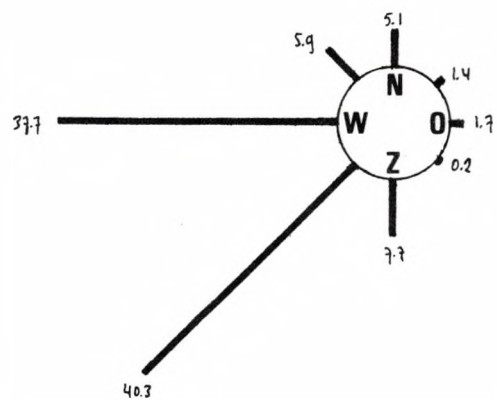
De grote Regenwulpslaapplaatsen liggen in Brabant in natuureservaten. Aangezien in deze gebieden het beheer gericht is op behoud van de aanwezige natuurwaarden mogen we verwachten, dat de vogels tot in lengte van dagen zullen kunnen beschikken over veilige slaapplaatsen. Maar met het aspect voedsel is het anders gesteld. Tijdens de trekperiode zoeken de Regenwulpen hun voedsel niet in de directe omgeving van hun slaapplaatsen, maar op voedselrijke gronden zoals in weilanden in beekdalen. Uit oogpunt van vogel- en natuurbescherming is het dan ook van belang te weten waar de belangrijke voedselgebieden van deze vogels liggen.

Nu blijkt al gauw dat onderzoek daaraan meer problemen met zich mee brengt dan de slaapplaattellingen. De vogels komen immers overdag verspreid over een groot oppervlak voor. Waarnemingen van fouragerende Regenwulpen hebben zelden betrekking op meer dan enkele tientallen exemplaren. Bovendien worden ze vaak waargenomen op kilometers afstand van de dichtsbijzijnde slaapplaats. Er moet dan ook een heel groot gebied worden uitgekamd om te weten welke delen van dat gebied verhoudingsgewijs het belangrijkste zijn voor de voedselvoorziening. Zo'n onderzoek kan nauwelijks uitgevoerd worden, maar er is wel een methode om er achter te komen in welke richting je moet zoeken! Je kunt namelijk bij de slaaptrek 's avonds noteren uit welke richting de vogels komen aanvliegen. Zo kun je er achter komen waar de meeste vandaan komen, dus in welke richting de beste voedselgronden liggen.

Op de Kampina en de Regte Heide is dit dan ook een paar keer gedaan. Voorzichtigheid is echter geboden! Soms blijkt bijvoorbeeld, dat de Regenwulpen zich eerst op een voorverzamelplaats concentreren en dan pas vertrekken naar de feitelijke slaapplaats. De richting van waaruit ze op de slaapplaats arriveren zegt dan niets over de mogelijke ligging van de weilanden, waar ze overdag hun voedsel zoeken. Dit effect zou op de Kampina kunnen meespelen (figuur 4). De aanvliegroute is daar vooral vanuit het zuidwesten, terwijl er nauwelijks

Figuur 4. Aanvliegrichting van Regenwulpen in het voorjaar op de Kampina in aantalsprocenten. Berekend over het totaal van 2 avonden in 1979, 5 in 1980 en 4 in 1981. 1 cm = 10 %.

Figuur 5. Aanvliegrichting van Regenwulpen in het voorjaar op de Regte Heide in aantalsprocenten. Berekend over het totaal van 4 avonden in 1980 (n = 2448 ex). 1 cm = 10 %.

vogels vanuit het noorden aankomen. Toch zijn er geschikte fourageerplaatsen ten noorden van de Kampina, zoals het dal van de Essche Stroom en het Helvoirts Broek. Van beide gebieden zijn ook waarnemingen bekend van fouragerende Regenwulpen. In theorie is het natuurlijk ook nog mogelijk dat die vogels slapen op een slaapplek ten noorden van de Kampina, die ons nog niet bekend is. Voorverzamelplaatsen van de Regte Heide moeten eventueel dan ook gezocht worden in westelijke of zuidwestelijke richting (figuur 5). Het is wel opvallend, dat de hoofdaanvliegrichting op beide terreinen in zuidwestelijke of westelijke richting ligt. Het resultaat zou dan ook wel eens vertekend kunnen zijn door de hoofdtrekriching gedurende de voorjaarstrek! Die trek is in het voorjaar immers zuidwest-noordoost gericht: van de overwinteringsplaatsen aan de west-Afrikaanse kust (Banque d'Arguin!) naar de broedplaatsen in noordoost-Europa (Finland, Rusland). Het is dus mogelijk dat relatief veel nieuwkomers arriveren vanuit het zuidwesten, naast de vogels die al enige tijd in het Brabantse pleisteren en uit verschillende richtingen komen aanvliegen.

Overigens bevinden zich geschikte fourageergebieden in zuidwestelijke richting van de slaapplek, zowel in het geval van de Kampina als van de Regte Heide. In het eerste geval gaat het met name om vochtige weilanden op de Logt (beekdal van Beerze en Heiloo) en in de Kwaden Opslag (dal van de Reusel), in het tweede geval om de weilanden in het dal van de Poppelse Leij. In de genoemde gebieden worden regelmatig waarnemingen gedaan van voedselzoekende groepjes Regenwulpen.

2. De najaarstrek in Midden-Brabant

Voor zover bekend zijn er in de Nederlands-Belgische grensstreek geen systematische tellingen verricht van de najaarstrek. Er zijn wel waarnemingen van Regenwulpen in de periode juli-augustus. Meestal hebben die betrekking op overvliegende groepen of op enkele fouragerende exemplaren, bijvoorbeeld 85-90 Regenwulpen en ca 10 Wulpen in V-formatie zeer hoog overvliegend in westelijke richting op 4 augustus 1979 nabij Biest-Houtakker, en 1 exemplaar in gezelschap van ca 160 Kieviten fouragerend in het dal van de Voorste Stroom bij Berkel-Enschot op 31 juli 1981.

Alleen op de Landschotse Heide is in 1981 een slaapplek vastgesteld tijdens de najaarstrek, namelijk 29 exemplaren op 7 juli en 229 exemplaren op 11 juli.

In noordoost-Nederland wordt een deel van de slaappleken ook gebruikt tijdens de najaarstrek; de aantallen zijn dan wel veel lager dan in april en mei. Gezien de - incidentele - waarnemingen op de Landschotse Heide is het niet uitgesloten dat ook in onze regio regelmatig slaapgezelschappen voorkomen op de najaarstrek.

Nawoord

De april- en meitellingen, waarvan in dit artikel verslag is gedaan, zijn verricht door leden van de Vogelwerkgroep Midden-Brabant en enkele studenten van het Moller-Instituut te Tilburg. Hun namen staan hieronder vermeld; ik hoop dat ik niemand vergeten ben.

De gegevens met betrekking tot de najaarstrek zijn vooral afkomstig van Ad van Poppel. Een speciaal woord van dank geldt ook Frans van Erve, die op de Kampina de aanvliegrichtingen noteerde.

De landelijke tellingen zijn inmiddels feitelijk afgesloten; alleen grote slaappleatsen (meer dan 500 overnachters) worden nog jaarlijks gecontroleerd.

Overige waarnemingen blijven natuurlijk welkom in het kader van het SOVON-project.

En tenslotte: het beeld van de Regenwulpentrek is nog niet compleet; een min of meer systematisch onderzoek naar de najaarstrek ontbreekt nog!

Tellers

F. van Avendonk, R. van Berlo, P. Core, M. Ermen, F. van Erve, K. Hertogs, L. Hilgers, N. Hilgers, A. Hilverda, S. Hoogdonk, G. van der Kaa, P. Keij, M. Knops, C. van Laarhoven, H. van Lieshout, A. van Lokven, F. de Loos, A. van Poppel, G. van Rens, V. Retel Helmrich, E. Staal, R. Staal en J. Swaans.

Adres: Jeroen Boschstraat 18, 5062 LE Oisterwijk.

VOORKOMEN VAN DE NACHTZWALUW IN DE KEMPEN IN 1978 - 1981

Tom Heijnen

Inleiding

De Nachtzwaluw komt in Nederland vrijwel uitsluitend op de diluviële gronden voor. Bijlsma (1979) schat het Nederlandse broedbestand voor de atlasperiode 1973-77 op 500-600 paren; aangezien de soort een uitgesproken nachtvogel is en veel voorkomt in landschappelijk en ornithologisch oninteressante gebieden, lijkt een onderschatting echter mogelijk.

In vele delen van West-Europa wordt een, veelal sterke, achteruitgang gemeld (zie Glutz von Blotzheim et al. 1980) en ook in diverse delen van Nederland is dit het geval (zie de diverse avifauna's). De oorzaken hiervan zijn niet duidelijk.

In de jaren 1978-81 heeft de Vogelwerkgroep De Kempen een inventarisatie van Nachtzwaluwen in het werkgebied uitgevoerd. Doel ervan was een inzicht te krijgen in de aantallen en verspreiding. Aangezien er nauwelijks betrouwbare gegevens uit vroegere jaren bekend zijn, is het helaas niet mogelijk iets over eventuele aantalswijzigingen te zeggen.

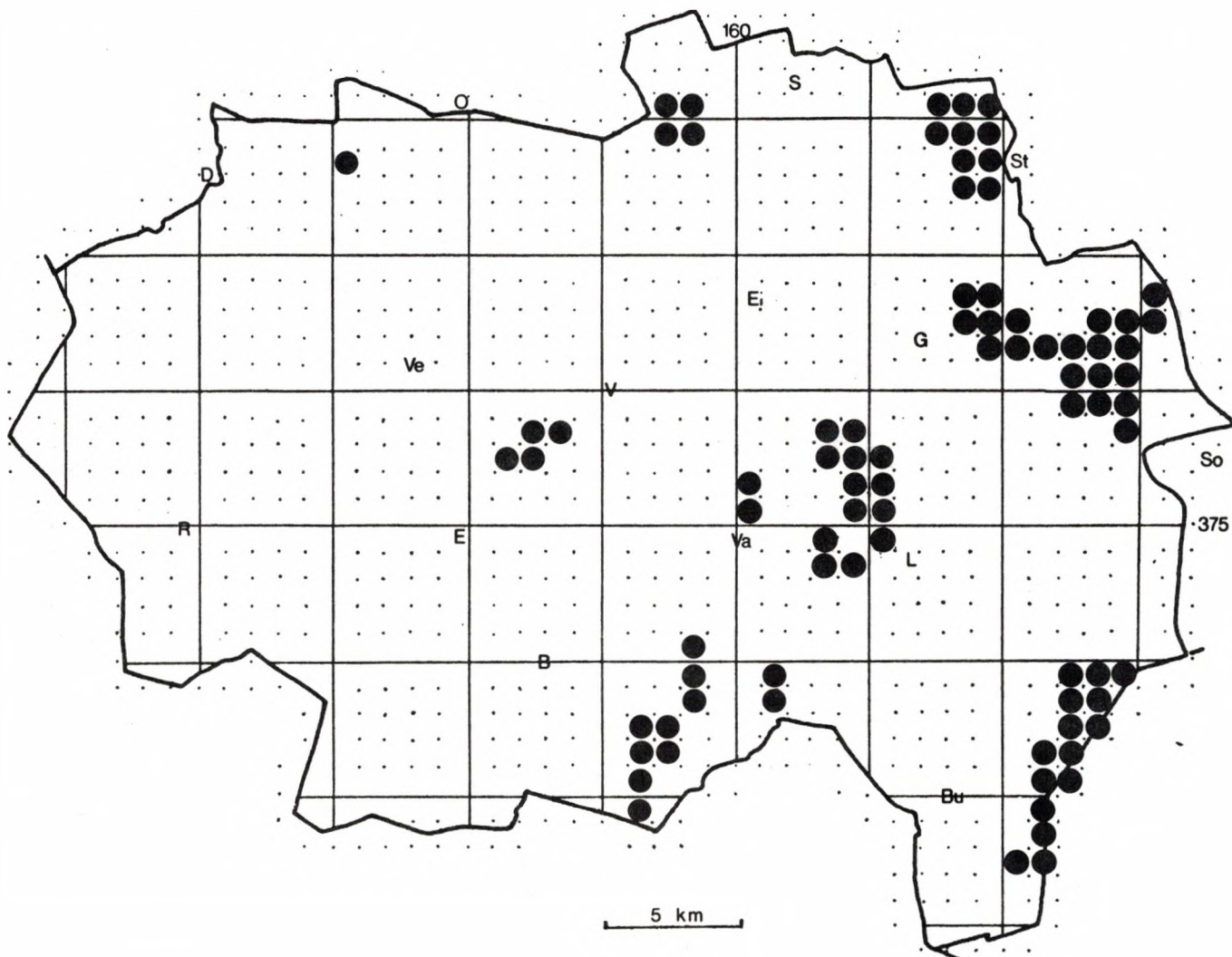
Methode

In de jaren 1978 t/m 1981 werd in de geschikte periode van het jaar (eind tot begin augustus) een groot aantal boscomplexen en heidevelden op Nachtzwaluwen gecontroleerd. Dit gebeurde zowel met de fiets als met de auto. Door regelmatig te stoppen en een flinke tijd te luisteren werden veel zangposten opgespoord. In veel gebieden is bovendien gebruik gemaakt van geluidsreproductie van de zang met behulp van een cassette-recorder, waardoor de kans op missen aanzienlijk wordt verkleind. De tellingen vonden alleen onder goede weersomstandigheden plaats.

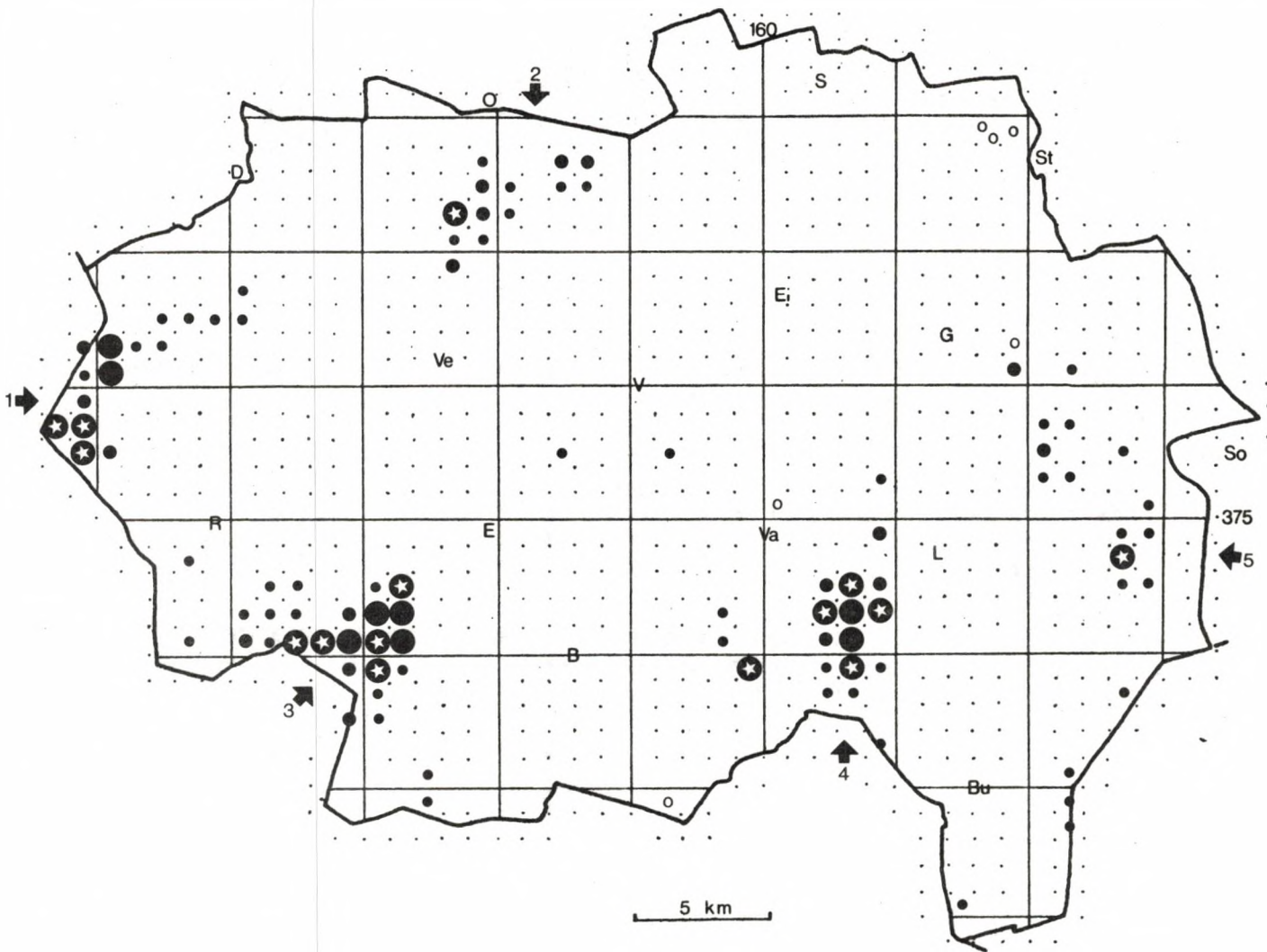
Figuur 1 geeft een overzicht van kilometer-hokken die niet of slecht onderzocht zijn, maar waar gezien de aanwezigheid van potentieel geschikt broedbiotoop broeden niet uitgesloten is. Slecht onderzocht betekent: slechts één maal in een jaar onderzocht. In alle overige gebieden vonden meerdere malen in een jaar tellingen plaats en in een aantal dichtbezette hiervan ook in diverse jaren.

Op grond van biotoopkennis kan aangenomen worden dat de belangrijkste Nachtzwaluw-gebieden geïnventariseerd zijn.

Op grond van de grote zangactiviteit van Nachtzwaluwen onder goede weersomstandigheden (cf. Cadbury 1981), die bovendien op grote afstand te horen is, en het stimulerende effect van geluidsreproductie op de zangactiviteit, menen we dat in de (potentiele) broedgebieden die niet in figuur 1 staan aangegeven, het beeld van aantallen en verspreiding behoorlijk volledig is. Vooral de dichtbezette gebieden werden vrij tot zeer intensief onderzocht, zodat eventuele Nachtzwaluwconcentraties (clusteringen, zie Bijlsma 1979) vermoedelijk nauwelijks aan de aandacht ontsnapt zijn. Toch betekent dit niet, dat het beeld geheel volledig is. Controle van de in figuur 1 aangegeven gebieden zal indien mogelijk in 1982 uitgevoerd worden.

Figuur 1. Overzicht van niet en slecht onderzochte kilometerhokken.
B=Bergeijk, Bu=Budel, D=Diessen, E=Eersel, Ei=Eindhoven, G=Geldrop,
L=Leende, O=Oirschot, R=Reusel, S=Son, So=Someren, St=Stiphout,
V=Veldhoven, Va=Valkenswaard, Ve=Vessem.

Figuur 2. Verspreiding van de Nachtzwaluw in 1978-1981.

- 1 zangpost per kilometerhok
- 2 zangposten per kilometerhok
- ⊙ 3 zangposten per kilometerhok
- 4 of meer zangposten per kilometerhok
- 1 zangpost in 1973-77, in 1978-81 niet onderzocht.

Dankwoord

Vooral de volgende leden van de Vogelwerkgroep De Kempen hebben zich ingezet om zoveel mogelijk gebieden te tellen: Marco Bakermans, Hans Cornelissen, Henk Hendriks, Tom Heijnen, Lex Peeters, Geert Sanders en Wim v.d. Voort. Diverse andere leden hebben plaatselijk enkele terreinen gecontroleerd. Ad van Poppel stelde welwillend gegevens van de Oirschotse Heide beschikbaar.

Resultaten

Verspreiding

Figuur 2 geeft een overzicht van de verspreiding van de vastgestelde Nachtzwaluw-zangposten. Vergelijk dit met figuur 1!

We herkennen vier gebieden waar de soort sterk geconcentreerd is: (1) Landgoed De Utrecht in het westen, (2) de Oirschotse Heide in het noorden, (3) Boswachterij Hapert e.o. in het zuidwesten en (4) het Leenderbos in het zuiden.

Een meer diffuus concentratiegebied (5) betreft een langgerekte zône van vier terreinen: Strabrechtse Heide, Somerse Heide, De Pan en de Hugterheide.

Deze concentratiegebieden komen globaal bezien overeen met het voorkomen van oudere boscomplexen, waar door kappen en herbeplanting geschikte biotopen zijn ontstaan.

Er zijn enkele kleine gebieden, waar wel geschikt biotoop aanwezig leek te zijn, maar waar geen Nachtzwaluwen voorkwamen.

Aantallen

Door combinatie van de gegevens van de vier inventarisatiejaren (1978 t/m 1981) komen we aan een totaal aantal vastgestelde, verschillende zangposten van circa 170. In gebieden die in meer dan één jaar werden geteld is de meest volledige telling opgenomen.

Het combineren van de vier jaren heeft als nadeel het feit, dat het aanbod van geschikt biotoop jaarlijks kan variëren, waardoor verplaatsingen mogelijk zijn. Dit kan zowel leiden tot dubbeltellingen als 'dubbele missers'.

Houden we rekening met ondertellingen in de onderzochte terreinen en het mogelijk voorkomen van vogels in de niet onderzochte gebieden, dan lijkt een redelijke schatting van het jaarlijks aantal zangposten circa 190-220 te zijn.

Aardig is te vermelden, dat in 1977 op grond van incidentele (en zoals we nu weten zeer onvolledige) gegevens het aantal zangposten op ruim 50 werd geschat, hetgeen illustreert dat een aantalsschatting in een groot gebied zonder specifiek onderzoek uitermate moeilijk is en meestal veel te laag uitvalt.

Een vergelijking van het aantal Nachtzwaluwen in de Kempen met het totaal aantal in Nederland (500-600 volgens Bijlsma 1979) resulteert in de vaststelling, dat ruim 30 % van alle Nederlandse Nachtzwaluwen in de Kempen huist (!), mits de schatting van Bijlsma juist is.

Dichtheden

Over grote oppervlaktes gemeten is de dichtheid van de Nachtzwaluw (aantal zangposten/100 ha) vrij laag. Tabel 1 geeft enkele voorbeelden.

Tabel 1. Enkele dichtheden van Nachtzwaluwen in grotere gebieden.

Gebied	Aantal zangposten / 100 ha
Landgoed De Utrecht	ca 2,5
Oirschotse Heide	ca 1,0
Boswachterij Bladel	ca 1,0 - 1,5
Boswachterij Hapert	ca 1,8 - 2,2
Leenderbos	ca 1,5 - 2,0
Strabrechtse Heide	ca 0,4
Somerse Heide	ca 2,5
De Pan en Boksenberg	ca 1,7

Helaas kon ik in de literatuur geen opgaven van dichtheden vinden in gebieden met vergelijkbare oppervlaktes.

Lokaal kunnen de dichtheden beduidend hoger liggen (tabel 2).

Tabel 2. Enkele dichtheden van Nachtzwaluwen op lokaal niveau.

Gebied (gemeente)	Jaar	Aantal zangp. / 100 ha*	
		op 100 ha	op 25 ha
Kruisberg, Moerbleek (Hoge Mierde)	1978	4	8
Landgoed De Utrecht (Hoge Mierde)	1978	7	16
	1979	6	12
Oirschotse Heide (Oostelbeers, Oirschot)	1980	5	12
	Grote Cirkel (Reusel)	1979	3
1980		3	8
Boswachterij Bladel	1978	4	8
	1979	6	12
	1980	5	12
	1981	4	12
Boswachterij Hapert	1978	4	8
	1979	5	12
	1980	8	16
	1981	6	12
Stevensbergen (Luyksgestel)	1979	2	
Malpie (Valkenswaard)	1979	3	8
Leenderbos (Leende)	1978	5	12
	1979	6	12
	1981	6	12
Strabrechtse Heide (Heeze, Mierlo e.a.)	1978	2	
	1979	2	
	1981	2	
Somerse Heide (Someren)	1981	5	16
De Pan (Maarheeze)	1981	4	12

*Bepaald door een vierkant van 100 resp. 25 ha zodanig op de verspreidingskaarten te situeren, dat het maximum aantal binnen het vierkant gevonden werd. Let op: aantal op 25 ha is omgerekend naar 100 ha, zodat bijv. 2 zangposten op 25 ha een dichtheid inhoud van 8/100 ha.

Hieruit blijkt, dat de dichtheden op 100 ha maximaal 8 zangposten bedragen. Alleen zéér lokaal (op 25 ha) lopen de dichtheden op naar maximaal 16 zangposten/100 ha.

In vergelijking met gegevens in de literatuur (hoogste dichtheden 20 zangposten/100 ha volgens Glutz von Blotzheim et al. 1980; in 1976 op de Zuidwest-Veluwe 20 zangposten/100 ha op 75 ha, med. R. Bijlsma) zijn de dichtheden in de Kempen niet uitzonderlijk hoog te noemen.

Overigens illustreren de tabellen 1 en 2 goed, hoe de invloed van de oppervlakte-eenheid bepalend is voor de berekende dichtheid. Dit maakt vergelijkingen met opgaven in de literatuur moeilijk.

Biotoop

In de Kempen kunnen we de biotopen van de Nachtzwaluw grofweg in vier categorieën indelen:

- (1) kaalkap of brandvlakte met verspreide bomen,
- (2) jonge aanplant van maximaal 10 jaar,
- (3) oud bos met een zeer open structuur (bijv. sterk uitgedund),
- (4) heide met een flinke opslag of een graduele overgang van heide naar naaldbos.

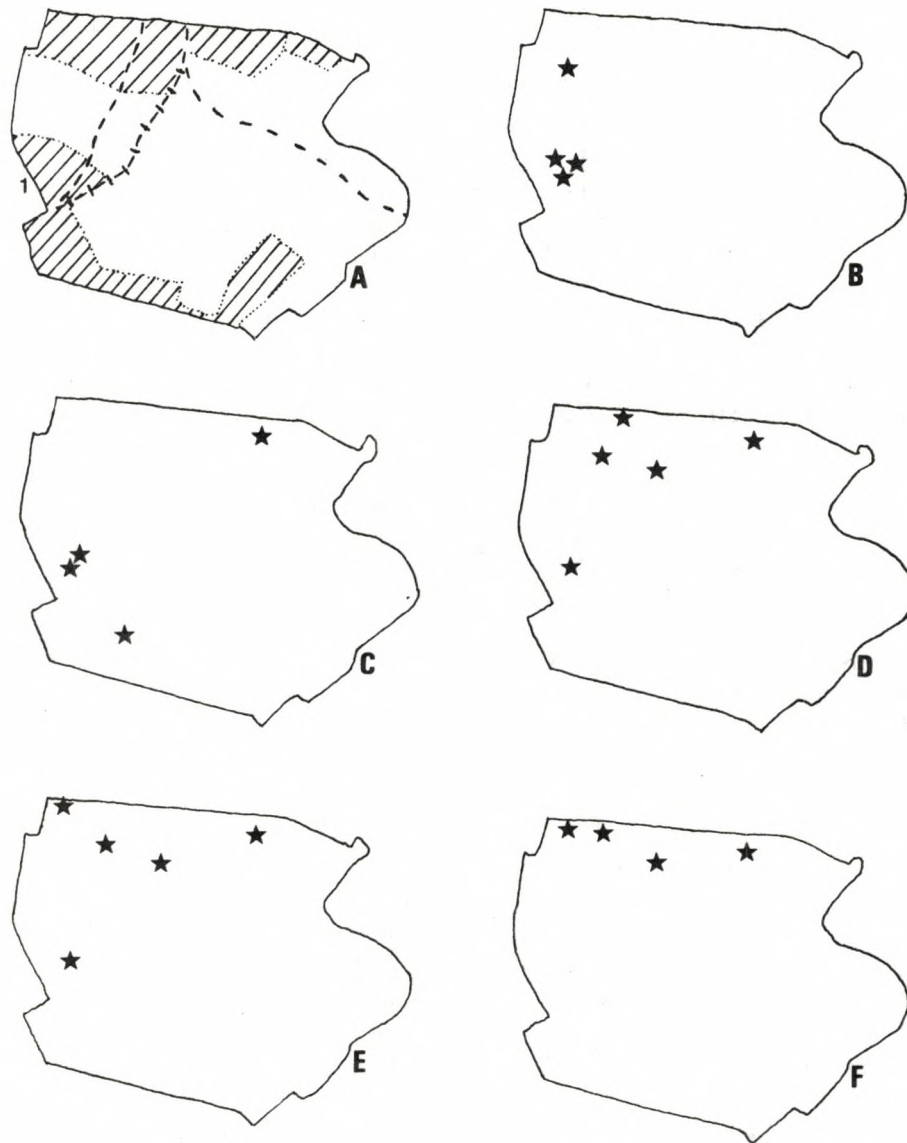
Dit is een schematische indeling en overgangen tussen de vier categorieën komen vaak voor. Helaas is er vrijwel geen onderzoek naar de biotoopkeuze gedaan, hetgeen overigens alleen met behulp van intensief onderzoek te bepalen is. Wel is duidelijk dat het aandeel in categorie 4 zeer klein is en slechts enkele procenten bedraagt.

Het is niet makkelijk aan te geven aan welke eisen een biotoop moet voldoen. Het ligt tussen twee uitersten: een volledig open terrein (veel kaalslagen en heidevelden) en een besloten bos. Beide uitersten worden niet bewoond. Belangrijke elementen zijn: begroeiing dat als dekking, nestplaats en zangpost kan dienen (Berry 1979) en open delen ten behoeve van de jacht op vliegende insecten.

In veel gebieden wordt de achteruitgang van de soort toegeschreven aan de toegenomen recreatie, m.a.w. ook rust is van belang.

Aantalswijzigingen

Over het voorkomen van de Nachtzwaluw in de jaren voor 1978 is zeer weinig bekend. Knippenberg (1956) geeft een overzicht van alle bekende waarnemingen uit de jaren 1950-54, gebaseerd op allerlei incidentele gegevens. Het enige wat bij vergelijking met die gegevens blijkt is, dat destijds in diverse terreinen (totaal ca 15) Nachtzwaluwen voorkwamen waar dat nu niet het geval is. In tenminste een aantal van die terreinen is het biotoop verdwenen door het ouder worden van het bos en door woningbouw e.d. In vrij veel terreinen waar de soort nu voorkomt maakt ook Knippenberg melding van voorkomen, maar de aantalsopgaven zijn volledig onbruikbaar. Samengevat lijkt het er op, dat de Nachtzwaluw in de vijftiger jaren in meer gebieden voorkwam; of de soort echter ook aantalswijzigingen heeft ondergaan is onbekend. Iets gedetailleerder zijn de gegevens van de Vogel- en Inventarisatiegroep Midden-Brabant (VIMB) uit 1963-65, althans wat enkele terreinen betreft. Enkele gegevens wijzen op tamelijk constante aantallen in vergelijking met nu, zoals op Landgoed De Utrecht en Moerbleek (Hoge Mierde), Reuselse Moeren (Reusel) en Jagershorst (Leende). Andere gegevens lijken op een sterke vooruitgang te duiden, maar het is niet bekend hoe volledig de tellingen destijds waren. Wel blijkt de soort in enkele gebieden verdwenen te zijn (Netersels Goor, Kapeldijk Netersel, Keijenhurkse Dreef en De Baest). Al met al valt ook t.o.v.

Figuur 3. Verspreiding van zangposten van de Nachtzwaluw in vijf jaren, Groote Heide en zuidrand Leenderbos.

A. Overzicht van het gebied.	B. 1974
////naaldbos	C. 1976
---zandpaden, veel gebruikt door gemotoriseerd verkeer	D. 1978
-.-.-asfaltweg	E. 1979
	F. 1981

Schaal 1 : 50.000.

1963-65 niets zekers over aantalswijzigingen te zeggen. Over nog recentere aantalswijzigingen is eveneens geen betrouwbaar materiaal beschikbaar. De enige gegevens die over diverse jaren op evenintensieve wijze zijn verzameld, komen van de Grootte Heide en de zuidrand van het Leenderbos (Leende)(figuur 3). Hieruit blijkt, dat de aantallen zeer constant zijn met 4-5 zangposten, maar dat de verspreiding van jaar op jaar sterk wisselt. De reden voor die wijzigingen zijn duister, aangezien het gebied geen opvallende wijzigingen in vegetatie heeft ondergaan. Mogelijk is een veranderend gedrag van recreanten hier debet aan. In 1976 is namelijk de aangegeven asfaltweg in figuur 3 voor gemotoriseerd verkeer afgesloten, waardoor veel over het westelijke zandpad wordt gereden en bovendien meer in bosje 1 wordt gerecreëerd. De zuidrand van het Leenderbos is daardoor wat rustiger geworden.

Toekomst voor de Nachtzwaluw in de Kempen

Een voorspelling over de toekomstige aantalsontwikkeling van de Nachtzwaluw in de Kempen is slechts bedoeld, om aan te geven wat bij diverse ontwikkelingen in het landschap verwacht kan worden. Buiten beschouwing gelaten worden mogelijke invloeden van klimatologische wijzigingen en van pesticiden-gebruik in het overwinteringsgebied (zie hiervoor Stafford 1962, Parslow 1967, Sharrock 1976 en Glutz von Blotzheim et al. 1980).

Ontwikkeling heidevelden

Op niet-beheerde heidevelden is veelal sprake van een sterke toename van opslag van berk en grove den. In de beginfase hiervan wordt het heideterrein geschikt voor Nachtzwaluwen. Gaat deze bosvorming te ver door, dan verdwijnen zowel heide als Nachtzwaluw. In beheerde heideterreinen wordt tegenwoordig veel opslag verwijderd. Ten behoeve van de Nachtzwaluw is het echter van belang, dat her en der flinke stukken dichte opslag blijven staan, vooral als overgangszone maar naaldbos. Aangezien het percentage 'heide-Nachtzwaluwen' zeer gering is, valt slechts een geringe invloed van diverse soorten (wan-)beheer op het totaalbestand te verwachten.

Ontwikkeling naaldbossen

Vrijwel alle naaldbossen waar de soort voorkomt bestaan uit productiebos. Dit houdt in, dat in dergelijke bossen voortdurend kappen en herbepanting plaats vinden. Het gevolg is, dat de verspreiding van de Nachtzwaluw jaarlijks varieert. De laatste jaren neemt de kapactiviteit in een aantal naaldbossen sterk toe (bijv. Landgoed De Utrecht), hetgeen in den beginne gunstig voor de soort zal zijn. Later zal echter een groot deel van het bos verjongd zijn, waardoor een afname valt te verwachten.

Ontwikkeling recreatie

De recreatie neemt in de natuurgebieden steeds meer toe; deze ontwikkeling zal nog voortduren, daar de Kempen als recreatief te ontwikkelen gebied is aangewezen.

Reeds eerder is vermeld, dat in diverse gebieden de toegenomen recreatie als oorzaak van het afnemen of verdwijnen van de Nachtzwaluw wordt beschouwd. Het is daarom van groot belang, dat een aantal gebieden van recreatie gevrijwaard blijven, niet alleen voor Nachtzwaluwen, maar ook voor een aantal andere recreatiegevoelige soorten.

In onderstaand schema zijn de factoren die van invloed zijn (of kunnen zijn) samengevat.

Positief

- Lokaal (invloed op biotoop)
 - o kappen van naaldbos en herbeplanting
 - o uitdunnen van ouder bos
 - o lokaal laten staan van opslag (m.n. op heide)
- Niet-lokaal (invloed op voedsel)
 - o verbieden pesticiden-gebruik in Nederland
 - o idem in overwinteringsgebied

Negatief

- Lokaal
 - o ouder worden herbeplanting
 - o te veel opslag-verwijdering
 - o te weinig opslag-verwijdering (bosvorming)
 - o toenemende recreatie
 - o verkeersslachtoffers
- Niet-lokaal
 - o klimatologische veranderingen
 - o pesticiden-gebruik in Nederland
 - o idem in overwinteringsgebied

Literatuur

- Berry, R. 1979. Nightjar habitats and breeding in East Anglia. Brit. Birds 72: 207-218.
- Bijlsma, R.G. 1979. Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus*. In R.M. Teixeira, red., Atlas van de Nederlandse Broedvogels, pp. 206-207. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Cadbury, C.J. 1981. Nightjar census methods. Bird Study 28: 1-4.
- Glutz von Blotzheim, U.N., K.M. Bauer & E. Bezzel 1980. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 8. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Parslow, J. 1973. Breeding Birds in Britain and Ireland. Poyser, Berkhamsted.
- Sharrock, J.T.R. 1976. The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland. Poyser, Berkhamsted.
- Knippenberg, W.H.Th. 1956. Enige broedvogels in Noord-Brabant: Oeverzwaluw en Nachtzwaluw. Limosa 29: 95-99.

Adres: Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven.

VERSLAG VAN TWEE STOOTVOGELTELLINGEN IN MIDDEN-BRABANT IN 1980-1981

Ad van Poppel

Inleiding

Evenals vorig jaar hebben we ook dit jaar weer als Vogelwerkgroep Midden-Brabant meegewerkt aan de landelijke stootvogeltelling. Hoewel we vorig jaar maandelijks hebben geteld in de periode december t/m maart bleek deze frequentie dermate hoog te liggen, dat we hiervan helaas hebben moeten afzien en slechts aan de twee landelijke tellingen hebben kunnen meedoen. Deze waren voor dit seizoen vastgesteld op 6-14 december 1980 en 7-15 februari 1981. Helaas was het ook voor deze tellingen niet mogelijk om alle telgebieden te bemannen, zodat we deze telling als onvolledig moeten beschouwen. Overigens resulteert de opzet van de stootvogeltelling altijd in een onvolledige telling omdat gesloten bosgebieden, bebouwde kommen, moerassen en andere onoverzichtelijke terreinen bij voorbaat al buiten beschouwing worden gelaten (met een beperkt aantal vogelaars kan dit ook niet anders).

Toch hebben beide tellingen geleid tot het tellen van resp. ca 14.900 ha en ca 16.700 ha, verdeeld over resp. 8 en 9 trajecten. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat er tijdens de decembertelling één traject geteld werd (Bleeke en Ulicootse Heide) dat in februari niet geteld werd. Wat landschapsopbouw betreft mogen we dit traject echter wel vergelijken met gebieden in Midden-Brabant.

Resultaten december-telling

Het weer tijdens de decembertelling was overwegend guur en regenachtig te noemen met veel bewolking. Hierdoor bleven vele stootvogels stil in bosjes of houtwallen (voor zover nog aanwezig) zitten en werden dan ook nauwelijks opgemerkt.

De gebieden die werden geteld zijn: 1. Bleeke en Ulicootse Heide, 2. Rijens Broek, 3. Beersche en Paarse Heide, 4. Tilburg - Loon op Zand - Berkel Enschoot - Udenhout, 5. Gilzesche en Rielsche Heide, 6. Oisterwijk - Spoorndonk - Boxtel, 7. Moergestels Broek en 8. Dal van Roverste en Poppelse Ley; in totaal zo'n 14.900 ha.

Hier werden in totaal waargenomen: Sperwer 3, Buizerd 48, Ruigpootbuizerd 1, Smelleken 2 en Torenvalk 12.

Van de Buizerd werd het grootste aantal waargenomen in traject 6 (11 ex), terwijl de grootste dichtheid werd behaald in traject 8 (ca 1 ex per 115 ha). In het hele telgebied bedroeg het gemiddelde aantal Buizerden 1 ex per 310 ha.

Bij de Torenvalk, die vrij regelmatig over de verschillende telgebieden was verspreid, zien we een gemiddelde dichtheid die aanzienlijk lager ligt en wel 1 ex per ca 1240 ha, waarbij de hoogste dichtheid 1 ex per 750 ha bedroeg.

Duidelijke verschillen tussen trajecten die per fiets of per auto werden geteld zijn (nog) niet aan te tonen, maar het ligt voor de hand dat het tellen met de fiets een beter resultaat te zien geeft dan tellen vanuit een auto, vooral ook met het oog op veelal slechte, voor personenauto's ontoegankelijke landbouwpaden. Hoe men zich

echter ook verplaatst, zaak is het dat men het hele gebied veelvuldig en intensief met de kijker moet afzoeken om ook stilzittende stootvogels op te merken.

Naast de waargenomen stootvogels werden er ook nog enkele andere vogelsoorten opgegeven; dit gebeurde echter slechts fragmentarisch zodat conclusies m.b.t. dichtheden niet getrokken kunnen worden.

traject 3 (6 dec): van ca 13,00-16.00 uur ca 400 overtrekkende ganzen, zowel Riet- als Kolganzen. Die dag in geheel Oost-Brabant zéér sterke ganzentrek.

traject 4 (11 en 16 dec): alle waargenomen vogels werden opgegeven, waarvan de belangrijkste: Waterhoen 14, Wulp 57, Kokmeeuw 206, Stormmeeuw 15, Zilvermeeuw 1, Houtduif 132, Ekster 85, Kauw 320, Roek 113 en Zwarte Kraai 110.

traject 5 (6 dec): 207 ganzen, wellicht zowel Riet- als Kolganzen.

traject 7 (29 dec en 1 jan): Kievit 240, Roek 610, Bonte Kraai 5 en Rietgans 109.

Resultaten februari-telling

Het weer was dit keer aanzienlijk beter te noemen. Het vroom weliswaar ook overdag nog enkele graden maar het was zonnig en er stond weinig wind, zodat de diverse stootvogels graag tevoorschijn kwamen. Ook de waarnemers profiteerden kennelijk van dit goede weer, want in vergelijking met de decembertelling werd er 1800 ha meer geteld, ofwel totaal 16.700 ha verdeeld over 9 trajecten.

De volgende gebieden werden geteld: 1. Rijens Broek, 2. Regte Heide - Riels Laag - Rovertse Ley, 3. Hilvarenbeek - Biest-Houtakker, 4. Moergestels Broek, 5. Beersche en Paarse Heide, 6. Kleine Oisterwijkse Heide - Spoordonk, 7. Helvoirts Broek, 8. Tilburg - Loon op Zand - Berkel Enschoot - Udenhout en 9. Gilzesche en Rielsche Heide. Hoewel het aantal stootvogelsoorten gering was (3) was het totaal aantal per soort niet slecht te noemen, namelijk: Sperwer 5, Buizerd 69 en Torenvalk 14.

Voor Buizerd en Torenvalk zien we dan gemiddelde dichtheden van resp. 1 ex per 242 ha en 1 ex per ca 1190 ha, zodat de gemiddelde dichtheid van beide soorten tijdens de december- en februaritelling niet wezenlijk verschilt.

Het grootste aantal Buizerden werd dit keer gemeld uit het Helvoirts Broek e.o. (16 ex) terwijl het grootste aantal Torenvalken werd gemeld uit traject 6 (3 ex).

Ook nu werden er naast de opgegeven stootvogels nog enkele andere vogelsoorten opgegeven:

traject 2 (14 feb): Blauwe Reiger 1, Kievit 33, Houtduif 100, Grote Lijster 15, Kramvogel 700, Vink 200, Roek 920 en Bonte Kraai 12.

traject 4 (15 feb): Dodaars 5, Rietgans 27, Roek 210 en Zwarte Kraai 23.

traject 5 (15 feb): Roek 600.

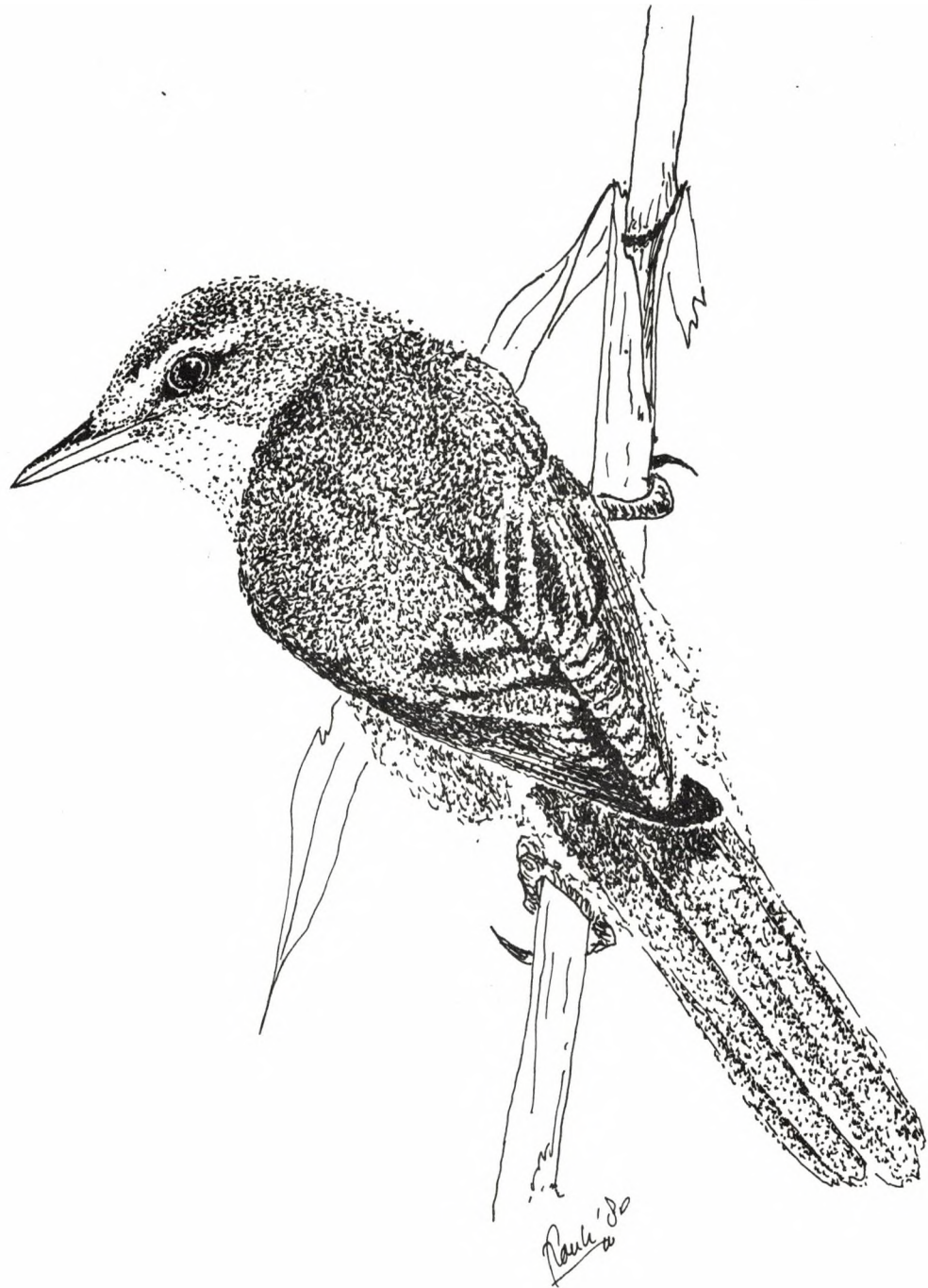
traject 7 (15 feb): Rietgans 675, Steenuil 1 en Bonte Kraai 10.

traject 8 (10 feb): Waterhoen 12, Kievit 60, Wulp 41, Stormmeeuw 28, Kokmeeuw 263, Houtduif 98, Turkse Tortel 19, Kramvogel 130, Roek 217, Ekster 49 en Zwarte Kraai 59.

traject 9 (8 feb): 70 ganzen, Bonte Kraai 60.

Medewerkers. De volgende personen, grotendeels leden van de Vogelwerkgroep Midden-Brabant, deden aan deze twee stootvogeltellingen mee: F. van Avendonk, F. van Erve, A. Hilverda, L. Hilgers, G. van Iersel, C. van Laarhoven, A. van Poppel, V. Retel Helmrich, J. Staps, J. Swaans en R. Vereijken. Nogmaals hartelijk dank voor medewerking!

KORTE MEDEDELINGEN

EERSTE BROEDGEVALLEN VAN INHEEMSE GRAUWE GANZEN IN NOORD-BRABANT?

Naar aanleiding van het artikeltje in de vorige Roodborsttapuit (nr. 1, 1981) van Tom Heijnen heb ik enkele aanvullingen opgezocht omtrent het broeden van Grauwe Ganzen in de provincie Noord-Brabant. Zoals bekend is de Biesbosch het belangrijkste broedgebied van de Grauwe Gans in Noord-Brabant. In de loop van de zeventiger jaren is de soort hier een min of meer regelmatige broedvogel geworden (aanvankelijk uitgezet) met vooral de laatste jaren vaak meer dan één paartje. Helaas is er weinig bekend over de ondersoort waartoe deze ganzen behoren; het is echter waarschijnlijk dat met name de eerste jaren vooral 'rubrirostris' ganzen hebben gebroed (helaas was het ook deze ondersoort die hier werd uitgezet). Later konden echter ook één of twee broedgevallen van 'anser' ganzen worden vastgesteld, terwijl ook mengparen van beide ondersoorten wel werden waargenomen, waardoor het onderscheiden van beide rassen in sommige gevallen een zeer moeilijke zaak is geworden.

Ook in 1981 tenslotte kon er in de Brabantse Biesbosch tenminste één succesvol broedgeval van Anser anser worden vastgesteld. Behalve deze broedgevallen in de Biesbosch heeft de soort volgens betrouwbare mededelingen van een plaatselijke jachtopzichter rond 1978 ook nog gebroed op het toen in ontwikkeling zijnde industrie-terrein Moerdijk te Klundert; hierbij werd helaas niet op de ondersoort gelet, doch 'ander' is, gelet op aard en ligging van dit terrein zeker niet uitgesloten.

Wat de broedgevallen te Budel-Dorplein betreft kunnen de volgende waarnemingen worden toegevoegd:

10 jan 1981	17 exemplaren fouragerend,
7 feb 1981	12 exemplaren fouragerend,
8 mrt 1981	6 exemplaren fouragerend,
30 mei 1981	1 paartje met 5 jongen; 1 paartje met 4 jongen en 1 paartje met 2 jongen, resp. 3, 4 en 5 weken oud,
4 jul 1981	1 paartje met 4 jongen en 1 paartje met 3 jongen, waarvan 1 'bont' exemplaar.

Hieruit blijkt dus dat er 3 paren met succes hebben gebroed; ook blijkt hieruit dat deze vogels omstreeks begin april met het broeden zijn begonnen.

In het artikel van Tom werd verder zeer terecht de vraag gesteld of het hier wel om wilde vogels gaat. Deze vraag moet waarschijnlijk ontkennend worden beantwoord, omdat van de op 4 juli waargenomen jongen er één opmerkelijk bont gekleurd was. Bovendien werd na het broedseizoen vernomen dat er in de winter in het Belgische Hamont (op ca 3 kilometer afstand) een aantal vogels ontsnapt zijn waaronder o.a. een groep van ca 20 Grauwe Ganzen.

Op grond van deze feiten lijkt het me waarschijnlijk dat de 3 paren Grauwe Ganzen die in 1981 te Budel-Dorplein hebben gebroed geen wilde exemplaren zijn geweest.

Ad van Poppel, Scarlattistraat 108, 5049 GC Tilburg.

OPROEP KRAANVOGEL

De Kraanvogel is één van de indrukwekkendste vogels, die ons land jaarlijks op de trek van Scandinavië naar zuid-Spanje en noord-Afrika en visa versa passeert.

Het blijkt echter, dat de aantallen die Midden- en Oost-Brabant in voor- en najaar passeren van jaar op jaar sterk variëren en ook de plaatsen waar ze overtrekken of pleisteren zijn meestal verschillend.

Om een betere indruk te krijgen van het doortrekverloop, de pleisterplaatsen en de geografische verspreiding verzamel ik alle waarnemingen vanaf 1966, in eerste instantie vooral van de Kempen, maar ik tracht nu ook zoveel mogelijk gegevens uit de rest van Midden- en Oost-Brabant te verzamelen.

Ik stel het dan ook zeer op prijs als u mij uw waarnemingen uit de periode 1966 tot en met voorjaar 1982 zoudt willen toesturen. De volgende informatie is van groot belang. Bij overtrekkende vogels: aantal, plaats, datum, tijd van de dag, vliegrichting en eventuele bijzonderheden zoals vliegformatie, al dan niet roepend. Bij pleisterende vogels: aantal, datum, plaats (zo exact mogelijk, liefst met kaartje), datum, tijd van de dag, een korte beschrijving van de pleisterplaats (bijv. ven, heide, maisakker, weiland; omgeven door bos of niet; veel of weinig relief; veel of weinig rustverstoring e.d.) en eventuele bijzonderheden zoals rustend of voedselzoekend, al dan niet baltsend, aantal eerstejaars vogels etc.

Waarnemingen graag vóór 15 mei naar onderstaand adres sturen, waarvoor bij voorbaat hartelijk dank. Resultaten zullen in de Roodborsttapuit gepubliceerd worden.

Peter Voorn, Den Haas 63, 5555 AE Valkenswaard.

OPROEP IJSVOGEL

In 1975 startte ik, in samenwerking met Peter Meininger en Robert Kwak, een landelijk onderzoek naar de aantallen, verspreiding en biotoopkeuze van de IJsvogel. Dat onderzoek is in 1977 afgesloten, maar diverse gebieden in Nederland (o.a. Winterswijk, Limburg en de Kempen) worden nog steeds jaarlijks onderzocht.

Het is interessant en nuttig om eens een overzicht samen te stellen van de IJsvogel als broedvogel en wintergast in Midden- en Oost-Brabant, met name omdat de situatie er voor deze tropisch gekleurde vogel niet rooskleurig uitziet: in de Kempen bijvoorbeeld ruim 20 paren in 1975 en slechts 2 paren, waarvan 1 mislukt, in 1980; 1981 gaf met 6 broedgevallen weer wat hoop.

Het is dringend gewenst, dat er een goed IJsvogel-beheer - of beter: beheer van beken in het algemeen - van de grond komt.

Graag zou ik de volgende gegevens ontvangen:

1. Alle losse waarnemingen uit 1970-1981 met vermelding van aantal, datum, plaats (eventueel Atlasblok) en biotoop (gekanaliseerde of normale beek, kanaal, vijver, gracht etc.).
2. Alle broedgevallen uit 1966-1981 met vermelding van plaats (zo exact mogelijk), broedzekerheid (bijv. waargenomen in broedtijd, nest gevonden al dan niet met jongen, uitgevlogen jongen gezien), biotoop en liefst ook waarnemingsdata met bijzonderheden. Bij het

concluderen van een broedgeval is voorzichtigheid op zijn plaats: vers gegraven nesten zijn niet altijd bewoond, oude nesten uit voorgaande jaren soms wel, het voedselgebied kan groot zijn en pas uitgevlogen jongen kunnen zich snel over grote afstand verplaatsen.

Tot slot: wees altijd zeer voorzichtig met IJsvogels in het broedseizoen en houdt de broedplaats geheim. De resultaten zullen in de Roodborsttapuit geplaatst worden. Broedplaatsen worden niet bekend gemaakt!

Gegevens vóór 15 mei opsturen naar:

Tom Heijnen, Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven.

INVENTARISATIE VAN WULP, GRUTTO, TURELUUR EN SCHOLEKSTER IN 1982

Na het succes van de wintertelling van stoot- en enkele andere vogels, gaat het Samenwerkingsverband komend broedseizoen een broedvogeltelling organiseren van Wulp, Grutto, Tureluur en Scholekster. Doel ervan is om inzicht te krijgen in de populatiegrootte, de verspreiding en om op te sporen welke gebieden voor deze soorten van belang zijn.

Er is een korte handleiding samengesteld, waarin onder meer opzet en telmethode worden behandeld. Tevens wordt uitgelegd waar men vooral op moet letten bij het tellen, met name in verband met dubbeltellingen en niet-broedvogels (doortrekkers, overzomeraars).

Iedereen die interesse voor deze telling heeft, kan de handleiding en allerlei andere informatie bij onderstaand adres verkrijgen.

Tom Heijnen, Jan Sluytersweg 26, 5645 JD Eindhoven (040 - 114873).

OPROEP TEN BEHOEVE VAN 'AVIFAUNA VAN DE PEEL'

In 1979 zijn enkele leden van de Vogelwerkgroep De Peel in het kader van ons activiteitenprogramma gestart met het inventariseren van de vogels van de Peel. De bedoeling hiervan is een beeld te krijgen van de ornithologische waarde van de Peelrestanten nu en in het verleden. Het onderzoek is gericht op de volgende gebieden:

- De Groote Peel; omvat Astense en Ospelse Peel, 959 ha groot, gelegen tussen Asten en Nederweert (Top. krt. 58A);
- De Zoom; gelegen ten oosten van Nederweert, 85 ha groot (Top. krt. 58A);
- De Mariapeel; omvat het Mariaveen en het Griendtsveen, samen 1063 ha groot, gelegen tussen Griendtsveen en Helenaveen ten oosten van de Helenavaart (Top. krt. 52C & D);
- De Heidse Peel; is 126 ha groot en ligt ten zuiden van de provinciale weg Venray - Deurne (Top. krt. 52B);
- Het Grauwveen; 55 ha groot, ligt ten noorden van Griendtsveen langs de spoorlijn Eindhoven - Venlo (Top. krt. 52D);
- De Liesselse Peel; ligt ten westen van het Kanaal van Deurne en is 255 ha groot (Top. krt. 52C);
- De Deurnese Peel; 820 ha groot, ligt tussen de Helenavaart en het Kanaal van Deurne (Top. krt. 52C & D);
- De Bult; ligt ten noorden van de provinciale weg Venray - Deurne en is 117 ha groot (Top. krt. 52A);
- De Heitrakse Peel; 75 ha groot, ligt ten zuiden van de weg Liessel - Helenaveen ten westen van het Kanaal van Deurne (Top. krt. 52C);
- Het Zinkske; ligt ten zuiden van de E3 en ten oosten van het Kanaal van Deurne, 125 ha groot (Top. krt. 52D).

Er is al veel snuffelwerk verzet in allerlei vogelliteratuur en de veldinventarisatie krijgt alle mogelijke aandacht, zodat er al een aardige schat aan gegevens op kaart is gekomen.

We weten echter dat 'De Peel' ook buiten onze groep grote belangstelling geniet. Vandaar dat we iedereen die over gegevens van Peelvogels beschikt verzoeken deze aan ons op te sturen. De gegevens kunnen betrekking hebben op zowel de reeds ontgonnen Peelgebieden als op de nog overgebleven hoogveenterreinen (hierboven opgesomd).

Een aantal van deze gebieden heeft in de loop der tijd meerdere namen gekregen: er is nu bijvoorbeeld een Groote Peel bij Asten, terwijl dit vroeger de Ospelse Peel en Astense Peel was en de Groote Peel ten noordoosten van Deurne lag. Daarom graag bij iedere opgave een duidelijke vermelding van de naam van het betreffende Peelgebied, eventueel de naam van de dichtsbijzijnde gemeente.

Het is de bedoeling om vanaf 1982 jaarlijks één of meer inventarisatie-weekends in een Peelgebied te organiseren. Deze staan ook open voor vogelaars buiten onze Vogelwerkgroep. Van het eerste weekend in 1982 zal tijdig mededeling worden gedaan. Wie interesse heeft kan zich nu al aanmelden op onderstaand adres, waarnaar ook de gegevens over de Peelvogels kunnen worden opgestuurd.

Alvast onze dank en veel vogelplezier.

Vogelwerkgroep De Peel, p/a Hans van de Laarschot, Rinkveld 7, 5721 SP Asten, tel. 04934 - 1555.

INVENTARISATIERAPPORT T.B.V. DE RUILVERKAVELINGEN GOIRLE EN DE HILVER
Deel 3: De Vogels, door S. Braaksma. SBB Tilburg, febr. 1981.

Naar aanleiding van de geplande ruilverkavelingen De Hilver en Goirle, die het enorme oppervlak van bijna 10.000 ha beslaan, heeft S. Braaksma in 1980 het gebied op vogels geïnventariseerd.

De inventarisaties van Staatsbosbeheer (SBB), behalve van vogels ook van vegetatie, enkele ongewervelde dieren, hydrobiologie e.d., hebben niet alleen tot doel het verkrijgen van inzicht in de natuurhistorische waarde van het gebied, maar dienen ook als experiment: hoeveel invloed heeft een degelijk uitgevoerde inventarisatie (door een overheidsinstelling) op de beleidsvorming rondom een ruilverkaveling.

Het gebied werd op 25 dagen in de maanden april-juli onderzocht. De meeste delen werden twee keer bezocht, sommige interessante deelgebieden 3-5 keer. Er werd geen nachtvogelonderzoek verricht.

Hieruit zal duidelijk zijn (de enorme oppervlakte in acht genomen), dat de inventarisatie vrij tot zeer onvolledig moet zijn, hetgeen uiteraard, ook met het oog op het experiment, zeer te betreuren is. Veel vogels zullen bij een dergelijk lage bezoekfrequentie gemist zijn, zoals belangrijke soorten als Grasmus en Geelgors.

Door het ontbreken van nachtonderzoek zullen tevens drie, eveneens belangrijke soorten grandioos onderteld/gemist zijn: Patrijs, Kwartel en Steenuil, waarvan Braaksma er resp. 28, 0 en 1 geteld heeft.

Een laatste lacune betreft de doortrekkers en wintervogels, waarnaar geen onderzoek werd verricht.

Deze kritiek is niet aan het adres van Sjoerd Braaksma gericht. Immers, hij moest binnen zeer korte tijd een inventarisatie uitvoeren en het rapport schrijven.

In de soortbeschrijvingen worden tevens gegevens van randgebieden, gebieden die aan de rand liggen maar buiten het ruilverkavelingsgebied vallen, opgesomd. Hieruit blijkt dat de schrijver veel tijd gestoken heeft in het nazoeken van waarnemingen in het SBB-archief en het doorwerken van de Avifauna van Noord-Brabant en de Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Deze bronnen hebben alleen maar óf zeer oude of wat locatie betreft zeer vaag aangeduide waarnemingen opgeleverd. Dit is zeer spijtig, daar diverse Vogelwerkgroepen massa's recente gegevens hebben; deze gegevens hadden in de tijd dat besteed werd aan bovenvermeld nazoekwerk makkelijk in het rapport verwerkt kunnen worden.

Dit alles heeft ertoe geleid, dat zowel de gegevens van het ruilverkavelingsgebied zelf als van de besproken randgebieden zeer onvolledig zijn.

In de bijlage van het rapport treffen we een kaartje aan van 'de ligging van goede weidevogelgebieden'. Helaas wordt niet ingegaan op de criteria die bij het vaststellen van die gebieden gehanteerd zijn. Wat wél blijkt is, dat alleen de 'klassieke' weidevogels als Scholtekster, Kievit, Grutto, Tureluur, Watersnip en Wulp in deze waardering zijn betrokken. Dit is jammer. Naar mijn smaak horen soorten als Steenuil, Patrijs, Kwartel, Grasmus, Gele Kwikstaart en Geelgors, om er maar een paar te noemen, er ook bij.

Hoewel in de soortbeschrijvingen op randgebieden wordt ingegaan, waarbij overigens opgemerkt moet worden dat de grens van het ruilverkavelingsgebied langs enkele zeer waardevolle terreinen loopt (bijv. Kampina en Goor en Flaes), is nergens ingegaan op de mogelijke invloed van de verkaveling op de vogelstand in deze randgebieden. We treffen dan ook geen kaart met bufferzōnes aan.

Een hoofdstuk over conclusies en voorstellen ontbreekt.